

Nematerijalna kulturna baština hrvatskih otoka

Ivančić, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:556665>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

NINA IVANČIĆ

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA HRVATSKIH OTOKA

Diplomski rad

Pula, rujan 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

NINA IVANČIĆ

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA HRVATSKIH OTOKA

Diplomski rad

JMBAG: 0303073263

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nina Ivančić, kandidatkinja za magistru Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 20. rujna 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Nina Ivančić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Nematerijalna kulturna baština hrvatskih otoka“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 20. rujna 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KULTURNA BAŠTINA.....	2
2.1. Definicija kulture	2
2.2. Pojam kulturne baštine.....	3
2.3. UNESCO-ov Popis svjetske baštine	5
2.4. Materijalna kulturna baština	7
2.5. Nematerijalna kulturna baština	9
3. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	10
3.1. Pojmovno određenje nematerijalne kulturne baštine.....	10
3.2. UNESCO i nematerijalna kulturna baština.....	13
3.3. Nematerijalna kulturna baština u Hrvatskoj	14
4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA HRVATSKIH OTOKA	17
4.1. Otok Krk	17
4.1.1. Krčki tanci – tradicijski plesovi.....	17
4.1.2. Sopci.....	20
4.1.3. Krčki festival	23
4.1.4. Tradicijski običaji	25
4.2. Otok Cres	28
4.2.1. Tradicijski običaji	28
4.2.2. Obiteljski nadimci.....	33
4.3. Otok Pag.....	36
4.3.1. Paška čipka.....	36
4.3.2. Paški sir	40
4.3.3. Paški govor.....	41
4.3.4. Tradicijska pjevanja	42
4.4. Otok Hvar	44
4.4.1. Procesija Za križen	44
4.4.2. Hvarska čipka	46
4.4.3. Klapsko pjevanje	50
4.4.4. Mediteranska prehrana	51
5. ZAKLJUČAK	54
LITERATURA	55
POPIS SLIKA	61
SAŽETAK	62
ABSTRACT	63

1. UVOD

Predmet ovog diplomskog rada je nematerijalna kulturna baština hrvatskih otoka. Republika Hrvatska je država koja broji mnogo materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara, a neka od njih su zaštićena UNESCO-om. Brojna i raznolika kulturna dobra rasprostranjena su diljem cijele Hrvatske. Na UNESCO-vim popisima nalazi se brojna materijalna i nematerijalna hrvatska kulturna baština. UNESCO ima dva glavna popisa. Jedan se odnosi na bilježenje materijalne kulturne baštine, a drugi na nematerijalnu kulturnu baštinu. UNESCO-ov Popis svjetske baštine, materijalnu baštinu dijeli na kulturnu i prirodnu. Postoji popis za nematerijalnu baštinu koji se naziva UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Cilj ovog diplomskog rada je istražiti nematerijalnu kulturnu baštinu hrvatskih otoka. Svrha rada je prikazati važnost nematerijalne kulturne baštine na hrvatskim otocima te njegovati očuvanje i zaštitu kulturnih dobara. Važno je napomenuti da treba čuvati kulturnu dobra zato što pojedina nestaju ili su već oštećena. Hipoteza ovog rada glasi da hrvatski otoci imaju bogatu i raznoliku nematerijalnu kulturnu baštinu. Za vrijeme pisanja rada korišteno je više metoda, a one su metoda analize, deskriptivna, komparativna, induktivna i deduktivna metoda.

Rad je podijeljen na pet poglavlja. Prvo poglavlje je upravo ovo, odnosno Uvod. Drugo poglavlje naziva se Kulturna baština, a u njemu će se opisati pojmovi kao što su kultura i kulturna baština te će se objasniti podjela kulturne baštine, na materijalnu i nematerijalnu baštinu. Naslov sljedećeg poglavlja je Nematerijalna kulturna baština koje će se podijeliti na tri potpoglavlja, a ona su: Pojmovno određenje nematerijalne kulturne baštine, UNESCO i nematerijalna kulturna baština te Nematerijalna kulturna baština u Hrvatskoj. Nakon toga prikazat će se glavno poglavlje koje se naziva Nematerijalna kulturna baština hrvatskih otoka. Navedeno poglavlje je podijeljeno na četiri potpoglavlja, odnosno na četiri hrvatska otoka koja su proučavana tijekom pisanja ovoga rada. Otoci čija je nematerijalna baština opisana u ovom poglavlju su Krk, Cres, Pag i Hvar. Svaki od navedenih otoka podijeljen je na nekoliko naslova u kojima se detaljnije opisuje njihova karakteristična i odabrana nematerijalna kulturna baština. Zatim slijedi peto poglavlje, zadnje poglavlje, odnosno Zaključak. Nakon toga slijedi Popis literature u kojemu će se navesti knjige, znanstveni članci i internetski izvori te na kraju Popis slika korištenih u ovom radu.

2. KULTURNA BAŠTINA

U ovom poglavlju definirat će se pojmovi kao što su kultura i kulturna baština. Ovo poglavlje ima pet potpoglavlja. Podijelit će se na kulturnu baštinu, na materijalnu i nematerijalnu baštinu. Zatim, uslijedit će opisi navedenih dviju kulturnih baština. Objasnit će se što je UNESCO i čime se ta organizacija bavi. Nakon toga, opisat će se njegovi zadaci te će se navesti kriteriji koji moraju biti ispunjeni za uvrštenje na UNESCO-ov Popis kulturne baštine.

2.1. Definicija kulture

„Kultura se promatra kao način života određenog naroda ili društvene grupe te ima razlikovna svojstva i sustave značenja, a uključuje sve oblike društvene aktivnosti te umjetničke i intelektualne aktivnosti.“¹ Postoje brojne definicije o kulturi pa se tako ona može definirati i kao „pojam koji obično označava složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem.“²

Kultura se može iskazivati idejama i načinom života ljudi, načinom odijevanja, običajima, tradicijom, baštinom, građevinama, artefaktima i umjetničkim djelima. Ona predstavlja sve ono što je čovjek naučio i stvorio. „Određena je ponajprije načinom na koji različite zajednice zauzimaju određeni teritorij i obrascima unutarnje komunikacije njihovih članova u svakodnevnom životu.“³ Pripadnici pojedine kulture osjećaju međusobnu povezanost i pokušavaju očuvati njezine specifičnosti. Karakterizira se normama, vrijednostima i spoznajama koje određena zajednica predstavlja kao jedinstven način života te ga prikazuje obližnjim zajednicama.

Kultura se prenosi s generacije na generaciju i zato predstavlja živući identitet. Osim toga, ona podrazumijeva autentična kulturna i povijesna postignuća određenih lokaliteta, sve ono što ljudi rade, misle i stvaraju. Također podrazumijeva interese i živote običnih ljudi, obrtnika, umjetnika, građana, seljaka i useljenika. Svaka kultura je različita i pripada određenom dijelu svijeta, ali na pojedinim područjima dolazi do povezivanja raznih kultura što se naziva

¹ Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, 2008., str. 28.

² Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Kultura: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552>, pristupljeno 20. svibnja 2023.

³ Mesić, M., Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu, *Nova Croatica*, Vol. 1, No. 1, 2007., str. 160, <https://hrcak.srce.hr/file/257792>, pristupljeno 20. svibnja 2023.

hibridnost kultura. Obično se povezuju lokalne kulture koje su nastale prilikom interakcije dvaju ili više naroda i zbog povijesnih migracija.

Kultura uključuje:

- duhovnu razinu
- materijalnu razinu
- način života zajednice
- kontinuiran proces.⁴

Duhovna razina kulture obuhvaća sve čovjekove vrijednosti, spoznaje i norme. Materijalna razina se odnosi na proizvode čovjekova djelovanja i ponašanja, dok način života zajednice podrazumijeva međusobni utjecaj materijalne i duhovne razine. Kontinuirani proces označava da se kultura nikada ne prekida nego da uvijek traje i da predstavlja jedan dugotrajan proces.

2.2. Pojam kulturne baštine

„Kulturna baština je zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.“⁵ Ona obuhvaća kulturna dobra koja mogu biti pokretna i nepokretna. Objekti navedene vrste kulturnih dobara su od povijesnog, znanstvenog, arheološkog, umjetničkog, paleontološkog i antropološkog značenja.

Za pojam kulturna baština postoje brojne definicije pa se tako može reći da je „kulturna baština široki pojam naslijeđenih kulturnih dobara koji se odnosi na dostignuća koja su preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući i narodnu umjetnost u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koji zajedno čine ukupnost kulture.“⁶ Marasović ju je podijelio na umjetničku i graditeljsku baštinu. Objekti navedene vrste baština

⁴ Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, 2008., str. 31.

⁵ Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)), pristupljeno 22. svibnja 2023.

⁶ Marasović, T., *Kulturna baština 1*, Split, 2001., str. 9.

dijele se pokretna i nepokretna kulturna dobra. Pod pokretna dobra ubrajaju se slike, stare knjige, kipovi, liturgijski predmeti, stari novac, nakit i odjeća, dok se pod nepokretna dobra ubrajaju povijesne građevine, spomenici, arheološka nalazišta, povijesni gradovi ili naselja. Osim navedenih dobara, u kulturnu baštinu ubraja se i povijesno prirodna baština, odnosno memorijalni parkovi, vrtna arhitektura i ostale prirodno graditeljske cjeline.

Prema UNESCO-u „kulturna baština se odnosi na spomenike, skupine građevina i lokaliteta od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke vrijednosti.“⁷ Kulturna baština se dijeli na tri glavne komponente, a one su spomenici, skupine građevina i lokaliteti. Spomenici obuhvaćaju strukture i elemente arheološke prirode, arhitektonska djela, crteže, prebivališta i pećine, monumentalna djela kao što su skulpture te ostale kombinacije obilježja umjetničkih, znanstvenih i povijesnim vrijednosti. Sljedeća komponentna, odnosno skupine građevina odnosi se na skupine građevina koje mogu biti povezane ili samostojeće. Navedene građevine moraju biti homogene ili moraju imati poseban položaj u svojoj okolini kako bi posjedovale univerzalnu povijesnu vrijednost. Posljednja komponenta, odnosno lokaliteti podrazumijevaju sva čovjekova djela te sva kombinirana djela čovjeka i prirode. Također, podrazumijeva područja arheoloških lokaliteta jedinstvenih vrijednosti.

Nositelji kulturne baštine nisu jednako povezani za sve njezine oblike. Stoga postoji stupnjevitost baštine koja se dijeli na četiri razine:

- svjetska
- nacionalna
- lokalna
- osobna.⁸

Svjetska razina odnosi se na baštinu koja je poznata široj javnosti i privlači veliki broj turista iz različitih zemalja. Za brojne turiste posjećivanje internacionalnih lokaliteta predstavlja samo izraz poštovanja prema drugoj kulturi. Nacionalna razina uključuje kulturnu baštinu koja predstavlja ponos određene nacije. U ovoj razini turisti mogu naučiti nešto više o državi koju su posjetili. Kod lokalne razine, brojni gradovi i sela pokušavaju očuvati svoju prošlost. Većina lokaliteta nije međunarodno priznata i zato samo manji broj mjesta privlači inozemne turiste.

⁷ Jelinčić, D.A., *Kultura u izlogu*, Zagreb, 2010., str. 21.

⁸ Ibid., str. 18.

Osobna razina odnosi se na emocionalnu povezanost uz pojedini lokalitet. Ova razina obuhvaća posebne interesne skupine i privlači manje skupine turista. Sve navedene razine mogu se međusobno ispreplitati. Ono što je nekom turistu jedna razina, drugom turistu može biti neka druga razina. Ispreplitanje razina pokazuje koliko je kulturna baština kompleksna.

U užem smislu, kulturna baština predstavlja nematerijalne atribute nekog društva ili zajednice te nasljeđe materijalnih artefakata. Glavni cilj očuvanja kulturne baštine je održati njezin ponajbolji primjerak. Sve to je naslijeđeno od prethodnih generacija i čuva se za buduće generacije. Kulturna baština pripada raznim obiteljima i određenim društvenim skupinama te predstavlja nacionalno dobro. Smatra se nositeljem identiteta društvenih zajednica. Može predstavljati prošlost neke zajednice, sadašnjost pa čak i budućnost. No, često se može dogoditi da ono što jedna generacija smatra svojom kulturnom baštinom druga to ne prihvaća, odnosno odbacuje. To se događa radi nemogućnosti identifikacije, nepoznavanja prošlosti i radi namjernog odbacivanja baštine. Zato je potrebno širiti svijest o očuvanju kulturne baštine da ne bi došlo do njezinog propadanja ili do zaborava. Kulturna baština dijeli se na materijalnu i na nematerijalnu.

2.3. UNESCO-ov Popis svjetske baštine

Jednom od organizacija Ujedinjenih naroda smatra se i UNESCO, koji se bavi znanosti, kulturom i obrazovanjem. Organizacija UNESCO osnovana je 1945. kako bi se zaštitile brojne znamenitosti koje su nastale kao posljedica brojnih razaranja u dva svjetska rata. Godine 1972. u Parizu usvojena je Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine s ciljem očuvanja baštine. Konvencija promiče međunarodnu perspektivu kulturne baštine pozivajući zemlje članice da dostave popis potencijalnih dobara koja prikazuju njihovu nacionalnu prirodnu i kulturnu baštinu. Lokaliteti svjetske baštine povezuju prirodne fenomene i raznolikost kulture, a oni su dokaz da postoji povezanost između ljudi i prirode. UNESCO ima 194 zemlje članice i 12 pridruženih članova.⁹ Neke države broje i po nekoliko desetaka znamenitosti, dok druge sadrže samo jedan ili dva lokaliteta. Zemlja s najviše znamenitosti upisanih na Popis svjetske baštine je Italija koja broji 58 znamenitosti. Zatim slijedi Kina s 56, pa Njemačka s 51 znamenitosti. Sve ostale države imaju manje od 50 znamenitosti. Hrvatska se s 10 znamenitosti

⁹ UNESCO, Zemlje članice: <https://www.unesco.org/en/countries>, pristupljeno 15. srpnja 2023.

smjestila na 29. mjesto koje dijeli zajedno s Bugarskom, Danskom i Južnoafričkom Republikom.¹⁰

Glavni zadaci UNESCO-a su da pomaže u očuvanju svjetske kulturne i prirodne baštine te da potiče zemlje članice da predlažu nove znamenitosti za upis na Popis svjetske baštine. Također, potiče članice da potpišu Konvenciju za zaštitu svjetske i kulturne baštine, potiče međunarodnu suradnju u očuvanju baštine te pomaže u promicanju i podizanju svijesti o važnosti svjetske prirodne i kulturne baštine.

Unutar organizacije važnu ulogu ima Odbor za svjetsku baštinu. Njegovi zadaci su poticati zemlje koje su članice da zaštite svoja prirodna i kulturna bogatstva te da najvrjednije spomenike i znamenitosti nominiraju za Popis svjetske baštine kako bi ih se moglo zaštititi. Kako bi se neka znamenitost našla na Popisu svjetske baštine, najprije zemlja u kojoj se ona nalazi mora predložiti tu znamenitost. Zatim se predložena znamenitost uvrštava na Tentativnu listu. „Tentativna lista je službeni popis znamenitosti za koje zemlje članice vjeruju da ispunjavaju kriterije za uvrštenje na Popis svjetske baštine.“¹¹ Time se bave razni međunarodni stručnjaci koji određuju hoće li spomenici, nacionalni parkovi ili druge vrijednosti biti uvrštene na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Zato postoji Odbor za svjetsku baštinu koji glasa i donosi važne odluke.

Postoje određeni uvjeti, odnosno kriteriji kako bi neko dobro moglo zasjesti na Popisu svjetske baštine. Lokalitet mora imati univerzalnu vrijednost i treba ispunjavati najmanje jedan od deset kriterija. Oni se nalaze u Konvenciji o svjetskoj baštini. Krajem 2004., mjesta svjetske baštine birana su na temelju šest kulturnih i četiri prirodna kriterija.

Kriteriji moraju:

- predstavljati remek-djelo ljudske kreativnosti
- prikazati iznimnu razmjenu ljudskih vrijednosti, tijekom određenog vremenskog razdoblja ili unutar kulturnog područja svijeta, o razvoju monumentalne umjetnosti, arhitekture i tehnologije te urbanističkog planiranja i dizajnu krajolika

¹⁰ UNESCO, Statistika Popisa svjetske baštine: <https://whc.unesco.org/en/list/stat#s2>, pristupljeno 13. kolovoza 2023.

¹¹ UNESCO, Tentativna lista: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/>, pristupljeno 15. srpnja 2023.

- posjedovati jedinstveno svjedočanstvo o kulturnoj tradiciji ili civilizaciji koja tamo živi ili je nekada živjela
- imati izvanredan primjer vrste gradnje, arhitektonske ili tehnološke cjeline i krajolika koji označava značajnu fazu u ljudskoj povijesti
- imati izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja, korištenja zemlje ili mora koji predstavlja kulturu ili ljudske interakcije s okolišem, pogotovo kad je pod utjecajem nepovratnih promjena
- biti izravno ili opipljivo povezan s događajima ili živućim tradicijama, s vjerovanjima ili idejama, s umjetničkim i književnim djelima od iznimnog značaja
- sadržavati vrhunske prirodne fenomene ili područja iznimne prirodne ljepote i estetske važnosti
- imati izvanredne primjere koji predstavljaju glavne faze Zemljine povijesti, uključujući dokaz života, važne dugotrajne geološke procese u oblikovanju reljefa te specifične geomorfološke značajke
- imati izvanredne primjere koji predstavljaju važne neprekidne biološke i ekološke procese u evoluciji i razvoju obalnih, kopnenih, slatkovodnih i morskih ekosustava te biljnih i životinjskih zajednica
- sadržavati najznačajnija i najvažnija prirodna staništa za očuvanje bioraznolikosti, uključujući staništa koja sadrže ugrožene vrste od izuzetne jedinstvene vrijednosti sa stajališta znanosti.¹²

2.4. Materijalna kulturna baština

Materijalna kulturna baština može se još nazivati i nepokretna kulturna baština. „Nepokretnu kulturnu baštinu s utvrđenim svojstvom kulturnog dobra čine pojedinačne građevine i kompleksi građevina, kulturno-povijesne cjeline te krajolici.“¹³ Ona je fizička i opipljiva te predstavlja graditeljsku baštinu i područja kao što je krajolik. Materijalna kulturna baština obuhvaća predmete koji su dio određene kulture te predmete koji su važni za znanost, arhitekturu i arheologiju. Može obuhvaćati i materijalna kulturna dobra kao što su stari gradovi i sela ili njihovi dijelovi, dvorci, utvrde, kašteli, sakralne građevine, spomenici, arheološka

¹² UNESCO, Kriteriji za odabir: <https://whc.unesco.org/en/criteria/>, pristupljeno 16. srpnja 2023.

¹³ Ministarstvo kulture i medija, Nepokretna kulturna baština: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/369>, pristupljeno 18. srpnja 2023.

nalazišta, podvodna nalazišta, arheološke zone, građevine s okolišem, mjesta s etnološkim sadržajima, krajolici s povijesno karakterističnim strukturama, parkovi, perivoji i druga slična dobra. Materijalnom kulturnom baštinom može se upravljati na način da se ona interpretira, identificira, zaštićuje i održava. Ona sadržava elemente važne za razvoj kulturnih proizvoda koji utječu na poboljšanje turističke ponude.

UNESCO-ov popis dijeli se na kulturnu i prirodnu baštinu. Pod kulturnu baštinu ubrajaju se povijesni objekti, povijesni lokaliteti i kulturno-povijesni spomenici, dok se pod prirodnu baštinu svrstavaju nacionalni parkovi, polja, parkovi prirode i planine, odnosno, ubrajaju se „prirodne cjeline koje se sastoje od fizičkih i bioloških formacija, geološke ili fizičko-geografske formacije i točno određena područja koja čine obitavalište ugroženih vrsta biljaka i životinja, prirodne lokacije iznimne univerzalne vrijednosti.“¹⁴ Trenutno se na popisu materijalne baštine nalazi 1157 dobara, od čega je 900 kulturnih dobara, 218 prirodnih dobara i 39 mješovitih dobara.¹⁵

U Hrvatskoj se na UNESCO-vom Popisu svjetske baštine nalazi deset dobara, od čega je osam kulturnih dobra i dva prirodna dobra, a ona su sljedeća:

- Povijesni kompleks Splita i Dioklecijanova palača
- Stari grad Dubrovnik
- Nacionalni park Plitvička jezera
- Kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnom središtu Poreča
- Povijesni grad Trogir
- Katedrala Svetog Jakova u Šibeniku
- Starogradsko polje
- Stećci – srednjovjekovni nadgrobni spomenici
- Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru i Šibeniku
- Bukove prašume i izvorne bukove šume Karpata i ostalih regija Europe.¹⁶

¹⁴ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Svjetska prirodna i kulturna baština: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59130>, pristupljeno 17. srpnja 2023.

¹⁵ UNESCO, Popis svjetske baštine: <https://whc.unesco.org/en/list/>, pristupljeno 17. srpnja 2023.

¹⁶ Ibid., pristupljeno 17. srpnja 2023.

2.5. Nematerijalna kulturna baština

Osim materijalne, kulturna baština dijeli se i na nematerijalnu baštinu. Nematerijalna baština smatra se značajnom odrednicom očuvanja kulturnih identiteta te je jednako vrijedna kao i materijalna kulturna baština. Ona razvija ljudsku kreativnost i kulturnu raznolikost te ima važnu ulogu u međunarodnom, a i u nacionalnom razvoju. Što se tiče pojmovnog određenja nematerijalne kulturne baštine i UNESCO-ovog Popisa svjetske baštine u Hrvatskoj, oni će se detaljnije opisati i nabrojati u sljedećem poglavlju.

3. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Ovo poglavlje bavi se definiranjem nematerijalne kulturne baštine i određivanjem što se sve ubraja u nju. Opisat će se njezine karakteristike te će se objasniti njezina važnost. Onda će se objasniti UNESCO-va uloga kod nematerijalne baštine. Nakon toga slijedi potpoglavlje o nematerijalnoj baštini u Hrvatskoj. U njemu će se navesti dobra s UNESCO-ovog Popisa nematerijalne baštine i objasniti će se što je Registar kulturnih dobara.

3.1. Pojmovno određenje nematerijalne kulturne baštine

Kulturna baština se ne odnosi samo na kulturno-povijesne spomenike, građevine ili na povijesne lokalitete, nego i na nematerijalnu baštinu. To je baština koja nije opipljiva i koja ne zauzima fizički prostor. Ne može se mjeriti kao i materijalna te ju je teže vrednovati. Još se naziva i usmena baština. „Nematerijalna kulturna baština po svojoj definiciji predstavlja običaje, vjerovanja, znanja, vještine, pojave duhovnog stvaralaštva koja se prenose predajom, a društva, grupe ili pojedinci prepoznaju ju kao svoju baštinu.“¹⁷ Definira se na brojne načine, a prema UNESCO-u to je „vrsta baštine koja uključuje tradicije ili žive izraze naslijeđene od predaka i prenesene na potomke, kao što su izvedbene umjetnosti, usmena predaja, društvene prakse, rituali, svečani događaji, znanja i prakse koji se tiču prirode i svemira te znanja i vještine vezane za tradicijske obrte.“¹⁸ Ova vrsta kulturne baštine smatra se osjetljivom baštinom zato što lako može doći do njezinog izumiranja. Osim navedenih definicija smatra se da „nematerijalna kulturna baština predstavlja identitet naroda i skupina ljudi te im osigurava kontinuitet življenja.“¹⁹

Nematerijalna kulturna baština je:

- istovremeno tradicionalna, suvremena i živa
- inkluzivna
- reprezentativna
- temeljena na zajednici.²⁰

¹⁷ Ministarstvo kulture i medija, Kultura: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786>, pristupljeno 11. lipnja 2023.

¹⁸ UNESCO, Nematerijalna kulturna baština: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>, pristupljeno 11. lipnja 2023.

¹⁹ Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, 2008., str. 33.

²⁰ Ibid., pristupljeno 11. lipnja 2023.

Ova vrsta baštine ne predstavlja samo naslijeđene tradicije i običaje, nego i moderne urbane i ruralne prakse u kojima sudjeluju različite kulturne skupine. Pojedine zajednice razvile su običaje i ostale kulturne izričaje koji su slični onima koje prakticiraju druge zajednice. Neki su prilagodili običaje iz susjednog sela, neki iz susjednog grada, a neki iz gradova s druge strane svijeta. Dok su ih drugi prilagodili zbog migracije, neki su ostavili svoje stare običaje. Nematerijalnoj kulturnoj baštini nije važno jesu li neke prakse karakteristične za određenu kulturu ili ne. Ona pridonosi društvenoj zajednici na način da potiče osjećaj odgovornosti te identiteta koji pomaže ljudima da se osjećaju dijelom jedne zajednice ili dijelom određenog društva. Potiče razvoj znanja o tradiciji, vještinama i običajima koji se prenose na ostatak zajednice. Nematerijalna kulturna baština smatra se baštinom kada je priznaju zajednice, društvene skupine i pojedinci.

Može se reći da je to vrsta baštine koja se prenosi s generacije na generaciju. Ona se uči od starijih generacija, ali se može i iznova stvarati. „Stvara se u suglasju s okolinom u kojoj zajednice žive, u interakciji s prirodom i povijesnim uvjetima u kojima ljudi žive.“²¹ Nematerijalna kulturna baština čuva se kroz duže, odnosno određeno povijesno razdoblje. Značajan je čimbenik u održavanju kulturne raznolikosti u svijetu. Ima važnu ulogu u jačanju i rastu globalizacije. Razumijevanje nematerijalne kulturne baštine različitih skupina pomaže pri međukulturnoj komunikaciji i potiče međusobno poštovanje ljudi prema drugim načinima života. Upravljanje nematerijalnom kulturnom baštinom bavi se interpretacijom i zaštitom svih njezinih aspekata. Također uključuje njezinu prezentaciju široj javnosti koja stvara prihod. Njezina važnost podrazumijeva bogatstvo znanja i vještina koje usvaja svaka generacija. Ekonomska i društvena vrijednost ove vrste prijenosa znanja je bitna za manjinske skupine i za glavne društvene skupine unutar pojedine zemlje. Jednako je važna za zemlje u razvoju i za zemlje koji su već razvijene.

Iskazuje se u narodnim običajima, jeziku, usmenoj predaji, tradicijskom umijeću i obrtima, kulturološkim prostorima te folklornom stvaralaštvu. Osim toga, može se iskazivati i u dijalektima, toponimici, kulturnim izričajima, scenskoj umjetnosti te mjestima gdje su se održavali sajmovi, godišnje procesije i svetkovine. Najpoznatija i najučestalija vrsta nematerijalne kulturne baštine su narodni običaji, plesovi, glazba, svečanosti, obredi, način prehrane, narodne predaje, mitologija, igre i govori. Kulturna tradicija može se izraziti kroz priče, folklor, vjerovanja i kroz razne festivale. Festivali se inače smatraju najboljim mjestom

²¹ Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, 2008., str. 33.

za prikaz ove vrste baštine. Može se izraziti i kroz način odijevanja kao što su primjerice nošnje. Danas se svugdje u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, organiziraju brojni festivali kojima se obilježavaju povijesni događaji, tradicionalna glazba, priprema hrane, razne igre i ostala kulturno-povijesna zbivanja. Nematerijalna kulturna baština naziva se još i živuća kulturna baština zato što se može prenijeti s koljena na koljeno. Zato što se priče pričaju generacijama, a pjesme, plesovi i priprema hrane uče se od iskusnijih i starijih naraštaja. Isto tako, mitovi i legende jako dugo žive, a njihova mističnost uvijek privlači pažnju različitih naraštaja.

Nematerijalna kulturna baština može se razlikovati po opsegu, što znači da pojedini lokaliteti mogu imati samo jednu tradicijsku pjesmu, ali i običaje raznih etničkih skupina. Njezinim očuvanjem se podupire te promiče ljudska kreativnost i kulturna raznolikost. Ona ima dug povijesni razvoj kroz koji je kreirala svoj regionalni ili nacionalni identitet. Na njezino oblikovanje značajnu ulogu imali su ljudi i njihova okolina.

U globalnom smislu, bitno je prikazati lokalni identitet i njegovu raznovrsnost s ostatkom svijeta. Nematerijalna kulturna baština ima snažnu ulogu u turizmu. Utječe na dolazak turista te svojim karakteristikama i atraktivnostima privlači turiste u određenu zemlju, odnosno u određeni lokalitet. Turisti, osim što dolaze iz svih dijelova Hrvatske, dolaze i iz svih dijelova svijeta. Na taj način dolazi do kontakata pa turisti mogu vidjeti različitost identiteta i kultura. Smatra se „da se nematerijalna kulturna baština razmjenjuje i da se njome komunicira te time pridonosi međusobnom boljem razumijevanju zajednica u kontaktu.“²² Zbog procesa globalizacije takve različitosti pokušavaju se što bolje sačuvati. „Turizam, a pogotovo kulturni turizam je snaga s kojom se treba obračunati jer neopozivo mijenja destinacije, tradicije i životne stilove.“²³ Stoga, stručnjaci moraju pronaći način da zaštite kulturne destinacije.

Lokalni identiteti su nezamjenjivi i zato ih je potrebno dobro sačuvati i zaštititi. Nematerijalna kulturna baština značajna je za budućnost društva zato što ima obrazovnu i društvenu ulogu. Važno je pristupiti svim kulturnim dobrima na specifičan način, uz osmišljenu politiku upravljanja, odnosno unaprijed pripremljen plan, zato što različitost opsega nematerijalne baštine utječe na mogućnosti njezinog upravljanja.

²² Nikočević, L., *Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti*, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Zagreb, 2013., str. 347.

²³ Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, 2008., str. 35.

3.2. UNESCO i nematerijalna kulturna baština

UNESCO se osim materijalnom baštinom bavi i nematerijalnom kulturnom baštinom. S nematerijalnom kulturnom baštinom počeo se baviti nešto kasnije. Sam pojam nematerijalne kulturne baštine pojavio se prvi put 1982. na konferenciji u Meksiku. UNESCO je u početku pravno pokušao zaštititi nematerijalnu baštinu putem patenata ili autorskih prava. U tome nije uspio zato što se kulturni proizvodi nematerijalne baštine ne mogu pripisati samo jednoj osobi. Još jedan od razloga je taj što su stvaratelji takve baštine najčešće nepoznati. Nakon toga, u sljedećih nekoliko godina dogovorena su tri međunarodna programa, ali niti jedan od njih nije opstao. Spomenuta tri međunarodna programa nazivali su se: „Preporuke o očuvanju tradicijske kulture i folklora, Program živućeg ljudskog blaga i Remek-djela usmene i nematerijalne kulturne baštine.“²⁴ U listopadu 2003. u Parizu, Opća skupština UNESCO-a usvojila je Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine koja djeluje sve do danas. „Ona je ratificirana i stupila je na snagu 20. travnja 2006. godine.“²⁵ Konvencija je tada ustanovila dvije nove liste, a one su Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i Lista nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita.

Cilj prethodno navedene konvencije je briga o tradicijskoj, odnosno živućoj kulturnoj baštini. Konvencijom se nastojala podignuti svijest o važnosti nematerijalne kulturne baštine. Njome je predviđeno osnivanje fonda kojim će se podupirati očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Od svih koji potpišu konvenciju očekuje se da participiraju u UNESCO-vom fondu. „Države stranke ugovora o konvenciji trebaju ustanoviti političke okvire kojima je cilj promicanje prakse i prijenosa tradicijske izričajne kulture i to na nacionalnoj razini kao i u okviru međunarodne suradnje.“²⁶ Propisano je kreiranje novih službenih listi na kojima se nalaze postojeće prakse. Temeljem takvih postojećih praksi država, odnosno zemlja članica, može djelovati na način da promiče i zaštićuje određene značajke nematerijalne baštine. Ostali zadaci zemalja članica su da procjene i zabilježe baštinu za koju smatraju da je vrijedna čuvanja te da primjenjuju politiku baštine.

²⁴ Leimgruber, W., Švicarska i UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Zagreb, 2013., str. 123.

²⁵ Kirchenblatt-Gimblett, B., Svjetska baština i kulturna ekonomija, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Zagreb, 2013., str. 78.

²⁶ Leimgruber, W., Švicarska i UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Zagreb, 2013., str. 121.-122.

UNESCO konvencijom imenuje prijedloge brojnih programa i podupire razne projekte. Navedeni projekti obuhvaćaju bilježenje usmenih tradicija, publikacije, edukacijske programe, dokumentiranje i čuvanje podataka, konferencije, audio-vizualne produkcije, osnivanje istraživačkih instituta, umjetničke aktivnosti kao što su festivali, organizaciju znanstvenih ekspedicija te kulturni turizam koji mora uključivati stvaranje turističkih ruta, obnovu lokaliteta i razvoj muzeja. „UNESCO vodi brigu o zaustavljanju ozbiljnih prijetnji propadanja ili nestanka nematerijalne baštine, financira sredstva za očuvanje baštine te potiče zajednice da međusobno komuniciraju.“²⁷ Potrebno je pobuditi veću svijest među ljudima, pogotovo među mladim ljudima, o važnosti nematerijalne kulturne baštine i njezinog očuvanja. Važna je međunarodna komunikacija zbog budućih suradnji i zbog obostrane pomoći. Nematerijalna baština predstavlja čimbenik koji zbližava ljude i omogućuje razumijevanje među njima.

U Republici Hrvatskoj konvencija je počela vrijediti 2006., odmah nakon što je donesen Zakon o potvrđivanju konvencije. Tako se Hrvatska obvezala čuvati svoju nematerijalnu baštinu i provoditi njezinu zaštitu. „Među prvima je u svijetu ratificirala Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, a u lipnju 2008. postala je članicom UNESCO-ovog Međuvladinog odbora za zaštitu nematerijalne baštine.“²⁸

3.3. Nematerijalna kulturna baština u Hrvatskoj

U Hrvatskoj se nalaze brojni primjeri nematerijalne kulturne baštine. Neki od njih upisani su na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, dok su neki primjeri upisani na Listu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Ostali primjeri nematerijalne kulturne baštine upisani su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

„Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske je javna knjiga kulturnih dobara koju vodi Ministarstvo kulture i medija. Sastoji se od triju lista: Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja i Liste preventivno zaštićenih dobara.“²⁹ Cijeli registar dostupan je na web stranici Registra kulturnih dobara. On se svakodnevno ažurira i dopunjuje,

²⁷ UNESCO, Tekst Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine: <https://ich.unesco.org/en/convention#art2>, pristupljeno 14. lipnja 2023.

²⁸ Ministarstvo kulture i medija, Kultura: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786>, pristupljeno 14. lipnja 2023.

²⁹ Ministarstvo kulture i medija, Registar kulturnih dobara: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, pristupljeno 16. lipnja 2023.

a njegov način vođenja je propisan pravilnikom. Osim toga, primjenjuje nove postupke utvrđivanja, donosi rješenja o zaštiti i vodi brigu o ostalim bitnim podacima. Registar obuhvaća čak i ona dobra koja su zaštićena po starim propisima koji su vrijedili do trenutno vrijedećeg Zakona. Kulturna dobra mogu se i izbrisati iz Registra ukoliko se izgubi svojstvo zbog kojeg je ono upisano u njega. Brisanje vrši Ministarstvo kulture i medija koje najprije mora izdati rješenje o prestanku djelovanja. Svako kulturno dobro koje se nalazi u Registru mora sadržavati podatke kao što su ime kulturnog dobra, registarski redni broj, vrijeme nastanka, sažeti opis kulturnog dobra, oznaku Liste na kojoj se nalazi, nadležni konzervatorski odjel, lokaciju kulturnog dobra, klasifikaciju kulturnog dobra, autora ili autore kulturnog dobra, oznaku nematerijalnog, nepokretnog ili pokretnog kulturnog dobra te njegovu fotografiju. „Uključujući i one koji su uvršteni na UNESCO-ov Popis, u Registru kulturnih dobara nalazi se 215 nematerijalnih kulturnih dobara.“³⁰

U Hrvatskoj se nalazi 21 kulturno dobro koje je upisano na UNESCO-ov Popis nematerijalne kulturne baštine, a ona su sljedeća:

- Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja
- Umijeće izrade drvenih tradicijskih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja
- Godišnji proljetni ophod kraljice ili ljelje iz Gorjana
- Procesija Za križen na otoku Hvaru
- Čipkarstvo u Hrvatskoj
- Festa sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika
- Godišnji pokladni ophod zvončari s područja Kastavštine
- Glazbeni izričaj ojkanje
- Sinjska alka
- Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske
- Nijemo kolo s područja Dalmatinske zagore
- Bećarac: vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema
- Klapsko pjevanje
- Mediteranska prehrana
- Ekomuzej Batana

³⁰ Ministarstvo kulture i medija, Obilježavanje dvadesete godišnjice Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/obiljezavanje-dvadesete-godisnjice-konvencije-o-zastiti-nematerijalne-kulturne-bastine/23777>, pristupljeno 16. lipnja 2023.

- Međimurska popevka, tradicijski napjev Međimurja
- Umijeće suhozidne gradnje
- Umijeće sokolarenja
- Tocati ili pljočkanje
- Tripundanske svečanosti i kolo sv. Tripuna - tradicije bokeljskih Hrvata u Hrvatskoj
- Tradicije uzgoja lipicanaca.³¹

Od navedenih dobara samo jedno je upisano na UNESCO-ov Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita, a to je glazbeni izričaj ojkanje. Dva dobra uvrštena su na UNESCO-ov Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta, a ona su Ekomuzej Batana u Rovinju i Tocati ili pljočkanje. Sva ostala navedena dobra su uvrštena na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

³¹ UNESCO, Popisi nematerijalne kulturne baštine:
[https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00058&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00058&multinational=3#tabs), pristupljeno 16. lipnja 2023.

4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA HRVATSKIH OTOKA

U ovom poglavlju navest će se i opisati odabrani primjeri hrvatskih otoka, odnosno njihova nematerijalna kulturna baština. Hrvatski otoci raspoređeni su u sveukupno sedam županija, a one su sljedeće: Istarska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačka županija. U Hrvatskoj se nalazi sveukupno 1244 otoka, odnosno 78 otoka, 524 otočića i 642 hridi.³² Gotovo svi otoci imaju impresivnu nematerijalnu baštinu, ali za potrebe rada pisat će se samo o pojedinim otocima. U sljedećim potpoglavljima izdvojeni su otoci kao što su Krk, Cres, Pag i Hvar. Detaljnije će se prikazati njihova nematerijalna kulturna baština.

4.1. Otok Krk

Otok Krk je drugi najveći otok u Republici Hrvatskoj. Nalazi se na sjevernom Jadranu. Prema podacima Registra otoka koji je uspostavilo Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, površina otoka Krka iznosi 405,2 km². Smješten je u Primorsko-goranskoj županiji, a na njemu se nalazi jedan grad i šest općina. To su grad Krk i općine Baška, Dobrinj, Malinska, Omišalj, Punat i Vrbnik. Na otoku živi 19.916 stanovnika što ga čini najnaseljenijim otokom u Hrvatskoj.³³

4.1.1. Krčki tanci – tradicijski plesovi

Krčki tanci su tradicijski plesovi otoka Krka. Tanac kod lokalnog stanovništva označava jedno cijelo plesno zbivanje. Također, istu riječ lokalno stanovništvo koristi za razne vrste plesova. Svi plesovi skupa su tanac, ali tanac može označavati i poseban plesni korak. Riječ tanac stanovnici Krka ne primjenjuju za pojam ples zato što oni nikad neće reći da se tanac pleše nego da se tanac tanca. Tradicijski plesovi su se izvodili u selima i u kaštelima, ali nikada u gradu. „Na području pet kaštela-općina-kaptola hrvatski je puk kroz povijest razvijao svoju glazbenu

³² Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/>, pristupljeno 2. lipnja 2023.

³³ Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine: Stanovništvo po gradovima/općinama: https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, pristupljeno 3. lipnja 2023.

i plesnu kulturu zadržavajući osobitosti koje su u osnovi zajedničke svim otočnim mjestima, ali je isto tako njegovao i obilježja kojima se pučani pojedinih mjesta međusobno razlikuju.“³⁴

Sredinom 15. stoljeća došlo je do migracija na zapad otoka i zato su nastale razlike u plesnom stilu. Mjesto izvođenja tanaca su place, mjesni trgovi i sva ostala mjesta veselja. Središnja osoba svakog tanca su sopci. Osobe koje su bile prvi tancur ili su vodile tanac znači da su imale važan ugled u njemu. Osnovna značajka svih tanaca je prebiranje ili prebir. Osim toga karakteristično je kružno obilaženje prostora te promjena smjera kretanja koja se vrši ispred sopaca. Obilazak se odvija u smjeru kazaljke na satu. Postoji i treći način – izvođenje u dva reda, muškarci nasuprot žena (slika 1.). Tanac izvode osobe svih uzrasta i dobi, a njegovi nositelji su stanovnici otoka.

Slika 1. Krčki tanac

Izvor: <https://otok-krk.org/krk/krcki-tanci-uvrsteni-u-listu-nematerijalnog-kulturnog-dobra-republike-hrvat>, pristupljeno 5. lipnja 2023.

Nekada su sva mjesta na otoku Krku imala svoje tradicijske plesove. „Tako je npr. Dobrinj imao svoj Okolo i suprotu, a Vrbnik – Kolo, Ruki, Nogi i posebno lijep Po tancu.“³⁵ Danas se takvi plesovi ne izvode često. Izvode se jedino na svadbama ili na festivalima i smotrama. Nekoć su se plesovi plesali nedjeljom ili blagdanima, a negdje se znalo plesati i četvrtkom. Plesalo se i na posebne prigode kao što su primjerice svadbe, ispraćaj vojnika u vojsku i mlada

³⁴ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Krčki tanci: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5870>, pristupljeno 5. lipnja 2023.

³⁵ Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 2002., str. 224.

misa. Plesovi su se odvijali na raznim mjestima kao što su place, odnosno trгови, okolica crkve i kuće. U kućama su se plesali od osam do ponoći, a u okolici crkve do Zdrave Marije. Plesali su ih tancar i tancurica.

Godine 1868. Krk je posjetio austrijski car Franjo Josip I. Tada su pred njim predstavnici hrvatskog puka otplesali dobrinjski tonoc. U grad Krk došli su izvođači iz Dobrinja kako bi nastupili pred austrijskim carem. Taj nastup se odvio na placi, odnosno ispred današnjeg Gradskog poglavarstva. „Prvi tonoc su toncali Mateja Gauš, udana Lončarić, Žutica, iz Gostinjska, ali udana u Dobrinju i Mate Crnčić Vrijoc iz Hlape.“³⁶ Poslije njih, toncale su Marija Justić Rošica i Jele Semitekolo Tronica. Marija je bila iz Krasa, a Jele iz Dobrinja. Nakon završene plesne izvedbe car je bio impresioniran, ali je imao prigovor. Rekao je da nije zdravo toliko vrtjeti žene. Dolazak cara je bio važan događaj za otok Krk. Želja Krčana je bila da se caru prikaže njihov tradicijski ples. Stanovnici Krka htjeli su pokazati da on predstavlja cijelu nacionalnu zajednicu, a ne samo manjinsku etničku skupnu. U to vrijeme je grad Krk imao snažniju talijansku zajednicu. Stoga je u to vrijeme u gradu isticanje hrvatstva bilo od većeg značaja.

Svako mjesto na otoku Krku bilo je posebno po određenim sposobnostima. Tako je Omišalj bio poznat po tancu. Smatralo se da su Omišljani najbolji tancuri. Svako selo je imalo svoj tanac, ali Dobrinj je imao najjednostavniji. Zbog svoje jednostavnosti, svi su ga prihvatili i tancali su po dobrinjski. Dobrinjski tanac bio je najpoznatiji na otoku, a najbolje su ga znali tancati stanovnici Dobrinja. Dok je po dobrinjski najlakše tancati, po omišaljski je najteže. Sastoji se od najzahtjevnijih koraka koje je teško naučiti. „U Omišlju se nije nikad tancalo po dobrinjski, ali su nekada govorili da nema kantura do Dobrinjska, a tancara do Omišljana.“³⁷ To znači da su stanovnici Dobrinja bili bolji pjevači, a stanovnici Omišlja bolji plesači. Stanovnici otoka Krka vole naglašavati razlike između otočnih mjesta i isticati ono u čemu je svako mjesto najbolje. To rade zato što im je važno pri određivanju njihovog identiteta.

Folklorne skupine te kulturno-umjetnička društva otoka Krka i danas prikazuju plesne izvedbe na Krčkom festivalu koji je 1935. prvi put organiziran. „Neke od skupina koje redovito nastupaju su: KUD Ive Jurjević, KUD Punat, KUD Vrh, KUD Dubašnica-Malinska, VKD Frankopan, HKD Braće Radić, KD Šoto, KD Ive Jelenović, KD Sveti Juraj, KD Sveti Petar,

³⁶ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 60.

³⁷ Ibid., str. 105.

FD Poljica i FD Njivice.³⁸ Početkom siječnja 2013. krčki tanci, odnosno tradicijski plesova otoka Krka su uvršteni u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

4.1.2. Sopci

„Sopci su svirači puhačkih tradicijskih instrumenata sopela, sopila, mogu biti male i velike, odnosno tanke i debele.“³⁹ Tanke su one koje proizvode visoke tonove, a debele one koje proizvode duboke tonove. Sopele su se svirale na raznim proslavama, ali ponekad i u crkvama. Bez njih su proslave nekada bile nezamislive. Ovaj način izvedbe je upisan na UNESCO-ov Popis nematerijalne kulturne baštine kao Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja. Karakteristično je da sopci sopu dok se tanac tanca. Ima sopaca koji sopu samo za tance, a ima i onih koji sopu samo u crkvi za blagdane. Sopele se sopu, ali se sopu i neki drugi instrumenti. Sopu se svi puhački instrumenti, a ponegdje se to može reći i za harmoniku te tamburu dvožicu. U Dobrinju su se sopili samo oni instrumenti u koje se puše. Nekada su to bili instrumenti kao što su primjerice: dvojnice, mih, mišnice i vidulice. Ponekad, ali rijetko se zaspivala i usna harmonika. Dok se danas puno češće svira harmonika. Svirale su se i bribirače te brinkavice. One su se svirale na kućnim zabavama na kojima se tancalo. „Kod Krčana još i danas sopele stvaraju veselo raspoloženje kao nijedno drugo glazbalo.“⁴⁰

U obiteljima se s generacije na generaciju prenosi znanje o sopnji. To se uči od svojih bližnjih, odnosno od očeva, djedova ili od stričeva. U svakom mjestu na otoku Krku barem je jedna obitelj bila članica folklornog društva. Nije se sviralo samo iz ljubavi prema sopelama, nego i iz financijskih razloga. Jedni su svirali iz potrebe za novcem, a drugi iz ljubavi i zadovoljstva. Sopci su bili zadovoljni kada bi dobili i manju svotu novaca zato što se nekada puno skromnije živjelo. Osim novaca mogli su besplatno jesti i piti koliko god su htjeli. Smatralo se da su sopci zarađivali više nego vrijedni radnici koji su proveli cijeli dan radeći. Na zabavama su svirali od dva sata popodne do ponoći. Kada bi završili otišli bi zadovoljni doma, a mladići bi ih ispratili pjesmom. Sopaca nije bilo dovoljno za sve proslave na kojima se tancalo zato što se umijeće sopaca čuvalo samo unutar obitelji. Nisu htjeli prenositi znanje na druge ljude zato što su ga ljubomorno čuvali.

³⁸ Grad Krk, Tradicijski plesovi otoka Krka: <https://www.grad-krk.hr/tradicijski-plesovi-otoka-krka-uvrsteni-u-listu-nematerijalnog-kulturnog-dobra-republike-hrvatske>, pristupljeno 5. lipnja 2023.

³⁹ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 28.

⁴⁰ Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 2002., str. 224.

Sopci su imali veliki ugled u krčkim selima. Na otoku Krku postoji obitelj Sopčići. Oni su sigurno taj nadimak dobili zato što su oni ili njihovi preci svirali sopele. Nekoć davno sopci su svirali mih. To je bilo cijenjeno i pozivalo ih se da sviraju na vjenčanjima. Nisu se sve pjesme mogle odsvirati i na mih i na sopele. Sopci se smatraju predvodnicima svih važnih događaja. „Oni uvijek vode povorke kolejana, mesopustara, pirovjana i svih drugih sudionika ovisno o prigodama po otočnim kaštelima i selima.“⁴¹ Osim navedenog, oni predvode mladence do crkve, pa ih onda odvođe do prostora u kojem će kasnije tancati. Kada stignu na mjesto gdje će se tancati, onda se mladenci i uzvanici moraju orijentirati prema sopcima. Gdjegod sopci sviraju oni imaju svoje mjesto gdje stoje ili sjede. To je obično uzdignuto mjesto kako bi ih se bolje vidjelo ili čulo. Oni imaju tako pozicionirano mjesto zato što se tancuri moraju njima prilagoditi i moraju biti usklađeni. Potrebno je da stoje na drvenoj podlozi zato što je ona važna za davanje ritma nogama. Na taj način plesači imaju bolji pregled plesa i bolje čuju ritam.

Postoje sopci koji sviraju samo u svojem selu, a postoje i oni koji sviraju po cijelom otoku. Oni koji su svirali u svojem selu često su poboljšavali i nadopunjavali svoj način svirke. Tako bi pridonijeli kvaliteti sopnje, ali i tanca. Sopci koji su dolazili svirati u ostala mjesta na otoku, nikada nisu znali odsosti kao što je to domaćin znao. Sopnja se može razlikovati po tempu, pa se onda može sosti brzo i sporo. Također se može razlikovati ovisno o sopcu, mjestu i stilu izvođenja. Primjerice, u selu Vrh svira se brže, a u selu Poljica sporije, dok se Omišalj smatra mjestom koje ima najbolje sopce na otoku. Njihov način sviranja drugi stanovnici otoka Krka puno teže savladavaju.

„Vrsnoća sopnje uvijek se uspoređuje s izvedbom tanca zato što o tome kako sopac sope ovisi hoće li se dobro tancati.“⁴² Važno je da tancur i sopac imaju odličan odnos jer ako nemaju može doći do neusklađenosti tijekom izvedbe. Danas ima puno mladih sopaca koji uče svirati u školi sopaca. Mladi na otoku Krku u gotovo svakom mjestu mogu naučiti svirati i od starijih stanovnika, odnosno sopaca ili od svojih očeva, stričeva i djedova. Postoje i rijetki koji su samouki. Jedan od razloga zašto stariji sopci uče mlade sopce jest taj što su zabrinuti da će taj način sviranja izumrijeti i da će se zaboraviti. Već su pojedine pjesme izgubile na svojoj vrijednosti s obzirom kako su to svirali pradjedovi. Međutim, ostala je ona najosnovnija melodija. Na utjecaj sviranja imali su i masovni mediji te doseljenici koji su doveli do pojedinih promjena.

⁴¹ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 32.

⁴² Ibid., str. 36.

Starije stanovništvo na škole sopaca ima dosta zamjerki. Oni smatraju da takve škole pružaju osnovno znanje o sopnji te im smeta što jedan učitelj uči mlade sopce iz drugih sela. Na taj način ne stvara se lokalna specifičnost. Učitelji misle da je to jedini način da se ne zaboravi ovaj oblik tradicijske glazbe. Na otoku postoji Udruženje sopaca koje se brine o mladim sopcima. Smatra se da ih danas ima puno više nego prije i da postižu dobre rezultate.

Kroz godine se način izvedbe mijenjao, što je dovelo do pojava koje nisu uobičajene u svakodnevnom životu. Primjerice, počelo se svirati na način da sopac sope u dvije sopele odjednom (slika 2.). Lokalno stanovništvo misli da toga nije bilo u prošlosti i ne sjeća se je li netko ikada pričao o tome. Oni tvrde da se tako sope zato što je jedan sopac ostao bez drugog sopca s kojim je trebao svirati u paru. Ivan Radić se prvi počeo baviti ovim načinom sviranja. Kada su ga pitali zašto tako svira, on je odgovorio da umjetnost nema granica. Kada je svirao primijetio je da je moguće da samo jedan sopac svira dok se pleše tanac. „Tako je shvatio da uz manje promjene, zatvarajući tri rupice na velikoj sopeli može sam sost.“⁴³ To je bilo dosta praktično i zato je nastupao na velikom broju događaja. Nakon njega, ovim oblikom sviranja počeo se baviti Ivan Sindičić Šetalo koji je nastupao sa svojom folklornom grupom. Tako je Ivan Radić pokrenuo novi način sviranja i smatra se njegovim inovatorom. To pokazuje da bi se tradicija trebala prilagođavati suvremenom načinu života.

Slika 2. Sviranje dvije sopele

Izvor: <https://bastina.hr/tragom-sopela-marijan-orlic-senkic/>, pristupljeno 21. kolovoza 2023.

⁴³ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 40.

4.1.3. Krčki festival

Krčki festival ili kako se danas zove „Festival folklor otoka Krka je najstarija, a ujedno i središnja priredba svih folklornih zbivanja na otoku Krku.“⁴⁴ Godine 1935., u Omišlju, održan je prvi Krčki festival. Glavni zadaci ovog festivala su da se okupe sva folklorna i kulturna društva koja djeluju na otoku. Njihova želja, a i zadatak zaštititi te očuvati kulturnu i folklornu baštinu koja obuhvaća pučki ples, posebnost odijevanja, odnosno krčke nošnje, sviranje sopela i pučko pjevanje.

Ovaj festival smatra se najstarijih folklornim festivalom u Hrvatskoj. Njega su prije nešto manje od devedeset godina osnovali Ivan Matetić Ronjgov, Ive Jelenović i Slavko Zlatić. Ivan Matetić Ronjgov bio je skladatelj i melograf koji se bavio proučavanjem glazbenog folklor. Ive Jelenović bio je jezikoslovac i etnolog koji je imao veliku ljubav prema sopnji, kantu i tancu. Slavko Zlatić bio je skladatelj te dirigent koji je vodio zborove i predavao u glazbenim školama.

Stanovnici otoka smatraju da je festival osnovan prvenstveno s namjerom da se prikaže koliko je otok Krk bogat kulturnom i tradicijskom baštinom. Cilj je bio da se pokaže ostatku Hrvatske, stranim zemljama i turistima bogatstvo nematerijalne kulturne baštine otoka. Na prvom festivalu sudjelovalo je sveukupno šest folklornih društava koja su došla iz raznih dijelova otoka Krka. Nastupala su društva iz Dobrinja, Baške, Vrbnika i Dubašnice. Nakon dobro provedenog prvog festivala, odlučeno je da će se opet održati. Festival se održavao gotovo svake godine, osim kada su se na otoku zbivali neočekivani događaji kao što su ratovi i poratne godine te pandemija korona virusa. Svake godine festival se odvija u nekom drugom mjestu na otoku. Uvijek pokušava prikazati najvažnije elemente tradicijske kulture otoka Krka.

Na prvim festivalima svirale su se samo sopele i nosila se stara nošnja. Stara nošnja je podrazumijevala svečano odijevanje. Muškarci su se za vrijeme prvih krčkih festivala morali odijevati u svečanu odjeću, odnosno morali su imati bijelu košulju i tamne hlače. Tijekom 1950-ih događale su se promjene na otoku, odnosno promijenio se društveni život, pogotovo politički aspekti. Otočani, odnosno „boduli su se tijekom povijesti morali prilagođavati promjenama različitih vlasti.“⁴⁵ Zbog tadašnje vlasti pojavili su se razni problemi pa se primjerice zabranio ples. Godine 1954. lokalno stanovništvo je bilo razočarano zabranom, ali su bili složni i odlučili

⁴⁴ Grad Krk, Festival folklor otoka Krka: <https://www.grad-krk.hr/festival-folklor-otoka-krka-2023>, pristupljeno 26. kolovoza 2023.

⁴⁵ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 228.

su da će se ples ipak održati. Na ples je došlo više ljudi nego što je planirano. Svi su s velikim oduševljenjem plesali i tako su spasili festival.

Tijekom 1970-ih u školama se najviše učio tanac, a dosta manje se učilo pjevanje i sopnja. Bilo je sela u kojima su djeca izvan škole učila plesati, pjevati i svirati sopele, ali to je u ono vrijeme bila rijetkost. Zbog drugačijeg načina života, ponegdje se počela gubiti tradicija. To se događalo zato što nije bilo ljudi koji su htjeli voditi folklorne skupine. Kasnije su se ipak počele osnivati folklorne skupine koje su okupljale mlade i učenje tradicije se uspješno nastavilo, a Krčki festival je i dalje imao svoje predstavnike.

Osamdesetih godina festivali su se nastavili normalno odvijati. Glavni izvođači na festivalu, kao i uvijek, bili su sopci. Svirali su u dogovoru s tancurima, odnosno dok se plesao tanac. Vrbnička folklorna skupina dotada je imala samo starije plesače, a 1984. su po prvi put nastupili mladi plesači. To je bilo vrlo pohvalno zato što su mladi u to vrijeme bili sve manje i manje zainteresirani. Mladi se nisu veselili Krčkom festivalu jednako kao i stari zato što su imali drugačije interese u životu.

Po ljeti ima više ljudi na otoku pa je lokalno stanovništvo odlučilo turistima približiti svoju kulturu i svoju nematerijalnu baštinu. Odlučili su da će se festival svaki put održati u drugome mjestu, što će svima pružiti gotovo identične uvjete. Osim uvjete, tu se podrazumijevaju i obaveze koje dolaze uz organizaciju festivala. Na taj način se organizatori dokazuju ne samo u plesu, pjevanju te sviranju, nego i u dobroj organizaciji. Domaćini se uvijek ponose kada dobiju status organizatora. „Festival se pokazuje jednim od važnih simbola identifikacije otočnih sredina.“⁴⁶ Nastupi se ocjenjuju kako bi se provjerilo stanje i kvaliteta kulturnih izvedbi festivala. Kritike gledatelja također su važne da bi se vidjeli nedostaci ili dobile nove ideje. Na festival su pozvani stanovnici otoka Krka te domaći i strani turisti.

Ove godine, 2023., održano je 67. izdanje Krčkog festivala. Održan je u gradu Krku i trajao je dva dana. „Festival folklor otoka Krka je organizirao Centar za kulturu Grada Krka, pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Primorsko-goranske županije, Grada Krka, Turističke zajednice Grada Krka te svih ostalih općina s otoka Krka.“⁴⁷ Usprkos suvremenom načinom života, ovaj festival se zadržao u originalnom obliku, a Krčani ga vjerno čuvaju i održavaju. Osim navedenog festivala, na otoku postoje slični kulturni

⁴⁶ Zebec, T., *Krčki tanci*, Zagreb – Rijeka, 2005., str. 232.

⁴⁷ Otok Krk, 67. Krčki festival folklor: <https://otok-krk.org/krk/nastupom-odraslih-folklorasa-u-krku-zapoceo-67-kr%C4%8Dki-festival-folklor>, pristupljeno 26. kolovoza 2023.

dogadaji koji promiču nematerijalnu kulturnu baštinu i Krk stavljaju na visoko kulturno mjesto u Hrvatskoj.

4.1.4. Tradicijski običaji

U božićno vrijeme, na otoku Krku, mještani su se držali svojih starih narodnih običaja. Njih su svi poštivali, a postojali su oni u crkvi te oni izvan nje. Pred Božić ljudi su odlazili na mise koje su se zvale zornice. Naziv im je takav zato što su se održavale u zoru. „Na njima je narod sudjelovao u velikom broju, uključujući i djecu, te se pjevala poznata starinska pjesma Poslan bi anjel Gabriel.“⁴⁸ U vrijeme adventa najviše su se radovala djeca, iz razloga što su se bližili blagdani kao što su sv. Lucija, sv. Nikola, Badnjak, Božić i Nova godina. Djeca bi tada dobila suhe smokve, jabuke, bombone, orahe i novac. Međutim, novac su djeca dobila samo za Novu godinu. Postojala su i neka pravila koja su ljudi morali poštivati, a ona su se odnosila na buku. Nije se smjelo glasno i javno veseliti, odnosno slaviti, nije se smjelo plesati zato što bi to izazvalo preveliku buku. Također se nije smjelo pjevati na ulici, niti pjevati crkvene pjesme. Mladići su u vrijeme adventa, odnosno došašća odlazili do kuća djevojaka. Stari običaj nalaže da djevojka koja se želi udati, mora biti zaprosena u vrijeme adventa. Stari ljudi govorili su da tko ne zaprosi djevojku u vrijeme adventa, ne može je oženiti u vrijeme mesopusta.

Na blagdan Sveta tri kralja počeo je veli mesopust koji bi trajao do mesopusnog utorka, a na taj bi se dan pročitala oporuka. Sva veselja prestaju početkom korizme, odnosno srijedom Pepelnicom. Procesije sa svijećama odvijale su se na Veliki petak. Narod i kapari pjevali su pjesmu u Isusovu čast. Običaji koji se tiču vjenčanja zaista su posebni, a čine ih razne ceremonije. Postoji jedan zanimljiv običaj, a on se naziva stražac. „Prilikom odvođenja djevojke iz roditeljske kuće u nekim mjestima postoji običaj da nastupi tzv. stražac, ne da djevojke prilikom polaska na vjenčanje u crkvu i prigodom samog pirovanja.“⁴⁹ Slavlje je prije trajalo i do nekoliko dana, a danas traje jedan dan. Zanimljiv je bio i običaj kada se udovac ponovno oženio. On je prije svojeg vjenčanja morao slušati glazbu raznih instrumenata, a ti instrumenti bili su rogovi, lim, bubnjevi, sviralice, veriga i njima slični. Prestao bi slušati glazbu kada bi sviračima tih instrumenata dao cigarete za pušiti i vino za popiti. Prije se na mladim misama plesalo kao na vjenčanjima, a danas više ne. Znali su sopci svirati na sopelama, a ljudi bi plesali kolo i to se plesalo sve dok nije pala noć. Za vrijeme plesanja kola, sin je držao majku,

⁴⁸ Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 2002., str. 222.

⁴⁹ Ibid., str. 223.

a ona svoga supruga. „Budući da je pirovanje prigodom mladih misa znalo trajati po više dana, mletačke su vlasti to najstrože zabranjivale.“⁵⁰

Ljudi na otoku imaju razne običaje. Krk je poznat po vjerskoj tradiciji i zato su mnogi običaji povezani uz crkvene svetkovine ili uz crkvenu godinu. Takvi običaji su primjerice svadba, krstitke, koleda, mlada misa, stomorina, crkveni godovi, mesopust te posebni običaji kao što su korizma i advent. Zbog promijenjenog načina života, sve većeg iseljavanja s otoka, narodni običaji polako nestaju. Danas ih je ostalo malo. „Koleda ili koledve su narodne pjesme koje su mladići i djeca pjevali idući od kuće do kuće prikupljajući darove koje bi onda zajednički otvarali u kućnoj zabavi.“⁵¹ Te su narodne pjesme najčešće vezane uz vjerske blagdane. Tako su postojale novogodišnje koledve, stjepandanske koledve, božićne koledve te svetotrikraljske koledve. Postojale su koledve u čast nekih svetaca, svete Katarine, svete Mandaline. Povodom Vele Gospe, bila je koledva koja se zove Stomorina, a pjevali su je mlade djevojke i momci. Postojao je narodni običaj mjesta Dubašnice koji se vezivao uz blagdan Spasova – Uzašašća. Za njega je bilo specifično da se okupe mladići iz toga mjesta te da se natječu u trčanju. To se natjecanje odvijalo ispred crkve. Pobjednik bi kao nagradu dobio sir, a dan i završio narodnim plesom i veseljem.

Kao što svaki dio Hrvatske ima nošnju i prepoznatljiva je po nekim detaljima, isto tako otok Krk ima svoju narodnu nošnju. Postoji nekoliko vrsta nošnji na otoku Krku, a razlikuju se od mjesta do mjesta, pa tako razlikujemo bašćansku, omišaljsku, vrbničku i druge. Što se tiče muških narodnih nošnji, mala je razlika u nošnjama od sela do sela, veća se razlika primjećuje kod ženskih narodnih nošnji. One se razliku po načinju šivanja, ali i po kroju. Narodne nošnje postoje zimske i ljetne te malo svečanije za blagdane i one koje se nose svakodnevno. Zimska narodna nošnja bila je deblja, za razliku od tanje ljetne. Također, zimska narodna nošnja bila je od sukna, dok je ljetna bila od bedeni. Materijali kao što su sukno i bedena izrađivali su se kod kuće od vune. U skoro svakoj kući postojali su kolovrat, preslica, tkalački stan, greben, vreteno i druge stvari. Nošnja se prestala nositi u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Malo ljudi je nosilo široke suknje i hlače, a posljednji muškarac koji je nosio široke hlače bio je iz sela zvanog Bajčići. U devetnaestom stoljeću žene su odlazile u crkvu nedjeljom i za vrijeme blagdana u suknji, pod rubom. Lokalni mještalin navodi kako se nošnja sve manje nosila zbog skupoće i ljudi si to nisu mogli priuštiti.

⁵⁰ Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 2002., str. 224.

⁵¹ Ibid., str. 222.

Što se tiče ženske odjeće, bile su specifične po stomanji ili košulji, bluzi, odnosno župici i suknjici ili suknji. Dužina suknje ženama je bila do koljena. Napravljena je od bedeni ili domaćeg sukna, bila je crne boje te je imala bijelu pregaču s prednje strane. Tesnek se nosio za vrijeme vjenčanja, svečanih događaja te je bio dekoriran šarenim resama, a zapravo je predstavljao svečanu suknju. Ispod suknji žene su nosile podsuknje koje se zove kotige, a napravljene su od životinjskih koža kao što su primjerice janjeća i ovčja. Odjeća udanih žena i djevojaka koje još nisu bile zaručene, nije radila preveliku razliku. Lokalni mještani govore da su se djevojke i žene skoro isto odijevale. „Ženska pokrivala duga su dva i pol do tri metra, a široka od 30 do 50 centimetra.“⁵² Rubovi tih pokrivala bili su dekorirani mrežicama ili vezom. Žene su u ono vrijeme nosile šešir ili kako domaći kažu klobuk. On je bio od materijala sukna i to debela surova, a žene su ga nosile i u polju dok su radile. U Omišlju su se razlikovali muški i ženski šešir po širokim krilima i plitkoj kavki. U modernije doba ženska se moda promijenila pa je tako rub bio drugačiji. Uvezio se i bio je u raznolikim bojama. Krčku staru narodnu nošnju danas se može pronaći na folklornim festivalima i vjenčanjima.

Što se tiče muške odjeće, nosile su se bijele košulje, jaketa, haljetak, odnosno suknjica, prsluk ili kako bi stanovnici Krk rekli verdakol i kožnate i široke hlače, odnosno brageše. Kaputi su bili kratki bez ovratnika i široki, a s prednje se strane uočavala bijela košulja koja je bila izrađena od platna s okruglim gumbima. Platno je napravilo domaće stanovništvo. „Hlače su pri pojasi bile uske, a od pojasa široke, suzujući se i završavajući posvema usko povrh kičica.“⁵³ Muškarci su nosili pletene kape koje su bile toliko duge da su dodirivala ramena, a sastojale su se i od povećeg privjeska. Po zimi su muškarci nosili seljačku kabanicu s kukuljicom, a također i crne kravate. Muške narodne nošnje danas se mogu vidjeti na manifestacijama kao što su folklorni festivali. Uz narodnu nošnju nosio se i nakit, kao što su prsten, ogrlica, naušnice, odnosno naviželice i drugi nakit koji je većinom bio od zlata. Naušnice su muškarci u prijašnje doba nosili na desnom uhu.

⁵² Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 2002., str. 221.

⁵³ Ibid., str. 221.

4.2. Otok Cres

Otok Cres je najveći hrvatski otok. Smješten je u sjevernom djelu Jadranskog mora. Prema podacima iz Registra otoka, njegova površina iznosi 405,7 km², što ga čini malo većim od otoka Krka.⁵⁴ Na otoku Cresu živi 2.716 stanovnika.⁵⁵ Iako su Cres i Krk površinski gotovo jednaki, na Krku živi sedam puta više stanovnika nego na Cresu. Nalazi se u Primorsko-goranskoj županiji, a upravno sjedište mu je grad Cres.

4.2.1. Tradicijski običaji

U ovom potpoglavlju će se opisivati tradicijski običaji otoka Cresa. Prvi običaj koji će se prikazati vezan je uz sakramente, a ponajviše za krštenje. Na otoku Cresu nalazi se mjesto Loznati, a udaljeno je nekoliko kilometara od samoga grada Cresa. U mjestu Loznati su uglavnom živjele prosječne obitelji kojima je zadatak bio čuvati ovce i zemlju vlastelinskim obiteljima. Kao svako selo, grad, i ovo je mjesto imalo svoje običaje.

U gradu Cresu primali su se sakramenti poput krštenja, prve pričesti i svete potvrde. Kako priča jedna lokalna mještanka, u Loznatome, u daljnjoj prošlosti samo je jedna obitelj primila sakramente prve pričesti. „Nekada se novorođenče osamdeset dana nakon rođenja nosilo u Cres na krštenje.“⁵⁶ Djeca su bila krštena u krstionici, a ne na oltaru. Danas to nije običaj. Lokalna mještanka koja voli pričati priče o ovakvim običajima rekla je da je njezin nećak prvo dijete koje je kršteno na oltaru. U mjesto Loznati znali su dolaziti svećenik i ministrant iz grada Cresa kako bi obišli svoje župljane.

Sljedeći običaj koji će se prikazati vezan je uz vjenčanje. Prije nego što bi se muž i žena vjenčali, obavezno su se prvo morali zaručiti. Kako priča jedna lokalna mještanka, njezin muž i tast za njezine zaručke došli su u Lubenice i tamo su joj donijeli prsten. Kada se njezina kći vjenčala, najprije su ona i njezin budući muž zvali svu svoju rodbinu, pa su kod kuće imali večeru i plesali su. Nakon što su se zaručili, otišli su se vjenčati. Stari običaji nalagali su da se ljudi ožene za

⁵⁴ Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/site/index?IslandSearch%5B5%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B1%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B9%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B2%5D=&IslandSearch%5Bname%5D=&filter=geografski>, pristupljeno 19. lipnja 2023.

⁵⁵ Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine: Stanovništvo po gradovima/općinama: https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, pristupljeno 19. lipnja 2023.

⁵⁶ Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 184.

vrijeme pusta. Nikada se ljudi nisu vjenčali za vrijeme Adventa i Korizme. Nekada je to bilo drugačije nego danas; svadba se radila po domovima, odnosno kućama, nije puno prijatelja i poznanika dolazilo, nego samo kumovi i rodbina. U kući kod mladoženje radila se večera, dok je prije toga ručalo kod mladenke. Kao glavni glazbeni instrument uvijek je bio mih. Nakon svakoga obroka ljudi su plesali. Najprije se pojela juha, pa su ljudi plesali, pa se jeo kiseli kupus i kuhano meso, pa bi uslijedio ples. Nakon što su uzvanici otplesali drugi ples, pojeli bi paštu i gulaš te onda bi opet plesali. Ljudi su na različite načine pripremali istu hranu. Tako bi primjerice „meso za gulaš neki znali fino nasjeckati kao danas ono mljeveno, dok su neki stavljali veće komade mesa.“⁵⁷ Na svakom vjenčanju jela se i slatka hrana, odnosno postojao je desert. Oni su bili prisutni u manjim količinama u odnosu na danas. Mladenka bi imala tortu, dok bi ostali uzvanici donijeli paštine, odnosno kekse. To su mogli biti domaći ili kupljeni keksi.

Lokalna mještanka prepričava kako se ona u njezino vrijeme vjenčala u Lubenicama, a kasnije su otišli u mjesto Loznati. Prepričava kako su onda svi uzvanici s vjenčanja došli s jednim kamionom zato što onda nisu postojali automobili kako bi svatko mogao doći sa svojim. U samoj kabini kamiona sjedili su mladenka, mladoženja i vozač, dok su svi ostali bili iza. Nekada ceste nisu bile prohodne niti napravljene, pa su ljudi morali izaći iz kamiona u određenom djelu ceste, onda bi svoj put do kuća nastavili pješice po mraku. Proslava je trajala cijelu noć, a sutradan ujutro svi su se pozdravljali i otišli pješice svojim kućama. Nekada mladenke nisu imale vjenčаницe kao što su danas, bijele i dizajnirane. Mlada je nosila svoju nošnju i to onu koja joj je bila najsvečanija, najbolja i najljepša. Na cijelom otoku nosile su se slične nošenje. Postojala je mala razlika od nošnji do nošnji, a ona je bila u nakitu i odjeći.

Treći običaj povezuje se s pogrebima. Običaj nalaže da se u kući preminule osobe moli lužar, odnosno krunica i to osam dana od njezine smrti. Poslije tih osam dana, obitelj preminule osoba napravila bi večeru za užu rodbinu i sve one koji su pomagali oko pogreba te molili skupa s obitelji. Nekada je bilo drugačije, prvu se večer poslije pogreba organizirala večera. „Nakon što se izmolila krunica, Blaženoj Djevici Mariji molila se molitva Zdravo krvo te Sudac i van koja se pjevala.“⁵⁸

Sljedeći običaji odnose se na mjesne proslave koje su se u mjestu Loznati događale nekada, ali i danas. Za Božić radili su se kolači, mlinci i grašnjaci. Postojao je jedan specifičan božićni

⁵⁷ Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 184.

⁵⁸ Ibid., str. 186.

običaj koji je nazvan koledva. Po tome su se običaju okupljale sve muške osobe iz mjesta ili sela, zatim bi odlazili od kuće do kuće i uzimali vino i meso. Nakon što bi ručali i družili se s obiteljima, popodne bi započeli koledvu. Muškarci su skupljali meso i grašnjake. Kad je bio Božić pjevale su se pjesme Fiole fiole i Sv. Stjepan pun mladosti ispred svake kuće. „Nakon otpjevanih pjesama ušlo bi se u kuću i čestitao bi se ukućanima Božić te bi se sjelo za stol i provelo malo vremena s obitelji.“⁵⁹ Svi bi sjeli za stol, a pjevači bi kratko porazgovarali i družili se s obitelji. Muškarci su sa sobom nosili batalake, odnosno bačve u kojima su držali vino. Ovaj običaj krenuo bi iz kuće u kojoj su prošli Božić večerali. Muškarci su redom išli od kuće do kuće i prošli bi sve one u kojima je dogovoren obrok u tome mjestu. U onoj kući u kojoj se spremala večera, domaćica bi napravila meso. U prošlosti se za obrok pripremala svinjetina, a danas se muškarcima priprema stara ovca, kako bi oni u mjestu rekli starka. Dok su muškarci čekali da se jelo spremi, oni bi zaigrali karte pa ispijali vino iz svojih bukaleta. Nekada je večera uvijek bila u istoj kući kod lokalne mještanke, a kod nje se i plesalo. Međutim, to se promijenilo i sad se koledva održava svugdje u selu. Nije uvijek u istoj kući, već se to mijenja kroz godine. Svaki put je u drugoj kući. Kako priča jedan lokalni mještatin, u slučaju kada bi koledvari otpjevali dvije pjesme i ljudi im ne bi otvorili vrata niti ih pustili u kuću, oni bi otpjevali još jednu pjesmu koja se zove Ne dajte nam stati. No kako on priča, za vrijeme svoga života, on nije nikada to doživio. Stoga tu pjesmu mlađe generacije ni ne pjevaju zato što je ne znaju, nisu je imali prilike naučiti.

Dana 27. prosinca dolazi Ivanja Božićna. Taj dan u mjestu Loznati održava se misa. „Ivanja Božićna je dan od zavjeta jer su prije djeca puno umirala te su se ljudi odlučili da će taj dan slaviti blagdan te da se neće raditi, već slaviti.“⁶⁰ Običaj je na otoku da nakon Božića svećenik obilazi i blagoslovi kuće. Nakon svete mise, na dan ovog blagdana, svećenik je odlazio u posjet obiteljima i blagoslovio im kuće.

Kao i danas, nakon nove godine dolaze maškare, a s njima i pust te drugačiji običaji. Pust su izrađivali muškarci i to od slame. S pustom se hodalo po mjestu, a napravila bi se tri kruga, dok bi netko svirao mih. U vrijeme pusta običaj je bio sličan kao kada bi muškarci krenuli u koledvu. Za maškare bi muškarci odlazi po kućama i skupljali jaja, dok su koledvari skupljali meso. Kad bi došli u zadnju kuću, sva prikupljena jaja dala bi domaćici te kuće, a ona bi im napravila fritaju. Sljedeći dan je dan Korizme, odnosno posni dan kad se meso ne jede, pa se i dalje

⁵⁹ Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 188.

⁶⁰ Ibid., str. 190.

prikupljaju jaja. Jedna lokalna mještanka prisjeća se kako su muškarci sa sobom nosili vino, dok druga tvrdi da oni nisu prikupljali jaja, već da su im ih ljudi po kućama sami davali. Muškarci bi i za vrijeme pusta pjevali stare vesele pjesme. Prije muškarci nisu ulazili u kuće, nego bi oni otpjevali pjesmu i ljudi bi im dali jaja. Danas je drugačije, ljudi ulaze u kuće, a domaćini ih počaste krafnom ili bilo čime slatkim što se može pojesti. Zadnju nedjelju, na pusnu nedeju, radio se tradicionalan kolač olito, koji je bio napravljen od ovčjeg loja, šećera, brašna, narančine korice, smokve i grožđica. „Smjesa za kolač se stavljala u olito, to jest u ovčji trbuh, koji se prije dobro očistio i osušio.“⁶¹ To se kuhalo dva do tri sata, a nakon toga bi se kolač morao ohladiti. Rezalo bi ga se na fete i stavljalo na gradele ili na tavu. Taj se kolač mogao jesti hladan, ali i topao, odnosno podgrijan, a ljudi su na njega mogli staviti šećer.

Kad je Korizma u pitanju, tu nema nekih specifičnih običaja. Ona bi završila kada bi počeo Uskrs. Za veliki blagdan Uskrsa uvijek su se pekle pogače, dok su djeca plela pletenice od tijesta za te pogače. Radili su jajarice, a naziv dolazi zbog jaja koja se stavljalo u pogače.

Sveti Ivan Krstitelj je zaštitnik mjesta Loznati. Dan kada ga slave je velika proslava u selu i zove se Ivanje ili Sveti Ivan. Taj se dan ujutro najprije ide na misu, na koju dolaze ljudi i rodbina koja ne živi u Loznom. Nakon jutarnje mise slijedi ručak, a nakon blagdanskog ručka, navečer se ide na ples u gostionicu. „Nakon mise tradicionalna je procesija po mjestu u kojoj se blagoslivljaju kuće, okućnice, oranice i blago koje mještani posjeduju.“⁶² Isto tako, u prijašnje vrijeme, nakon mise ljudi su molili krunicu, a kako bi reklo lokalno stanovništvo oni su molili lužar. Zadnji lužar u mjestu bio je kada su na molitvu došle samo tri osobe. Danas je drugačije. Ljudi odu ujutro na misu, a navečer na ples. Dan prije blagdana svetomu Ivanu se palio oganj. Nekada su muškarci tjedan dana prije proslave kopali i prikupljali smilje, a danas odlaze par dana prije samo kako bi se nastavila tradicija. Običaj je bio da se smilje donese na zemlju ispred crkve i zapali se, a hrabra djeca i mladi preskakali su taj plamen. Taj običaj se odnosio na djecu i mlade, kako bi se oni zabavili. Stanovnici mjesta uvijek su se okupljali ispred kapele sv. Ivana.

Kako priča lokalna mještanka, svaku nedjelju odlazilo se na ples. On se organizirao po kućama u večernjim satima. Jedino za vrijeme Korizme ljudi nisu odlazili na ples. Mještanka Loznatog priča kako su na ples odlazili svi iz mjesta. Stariji ljudi sjedili bi sa strane i promatrali, dok su mladi i djeca plesali i zabavljali se. Tko je mogao od starijih ljudi plesati, taj bi plesao zajedno s mladima. Muškarci su sa sobom nosili bukaletu s vinom, a hrane tamo nije bilo. Kako govore

⁶¹ Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 191.

⁶² Ibid., str. 192.

stare mještanke, nerijetko se događalo da bi se na plesu upoznali mladić i djevojka koji su se kasnije vjenčali. Zanimljivo je bilo pričati i promatrati starijim ženama tko najviše pleše i s kim od mladića i djevojki. Onda su starije žene procjenjivale tko će se od tih parova vjenčati u budućnosti. Govorile su starije žene ako mladić više stisne djevojku, to je znak da će se oženiti.

Jedna lokalna mještanka govori kako su svirači miha oduvijek bili bitni i u centru pozornosti na svim velikim događajima i proslavama. Nekada je bila aktivna folklorna grupa koja se zvala Folklor Orlec-Loznati, uz koju su spomenuti svirači svirali. Mlađi koji su svirali kasnije, nisu svirali uz isti folklor. To je bio folklor koji su činili ljudi iz Loznatog i Orleca. Nošnja se nosila za vrijeme plesanja, a nosi se i danas. Već spomenuta nošnja bila je vrlo slična onoj folklornoj orlečkoj koju žene nose. Žene su nosile pregače ili kako bi oni rekli traverše, međutim, nisu uvijek bile raskošno odjevene. Marama ili facol bila je obavezna, a nosila se na glavi. „Žene su kada bi išle na misu, maramu vezivale oko glave, a kada bi se išle pričestiti, tada bi maramu pustile i vezale je ispod brade.“⁶³ Lokalna mještanka priča kako je ona više nosila veletu, a to je bila modernija marama koja je bila sastavljena od rekama te je bila ukrašena čipkom, a bila je i prozirna. Facol je pamučan, svilen i deblji. Žene su se udavale u svojim nošnjama.

Postoji i mala razlika kod vezivanja facola. Žene su ih drugačije vezivale od mjesta do mjesta. U mjestu Loznati žene su vezale facole na betić, odnosno čekić i vrhove su stavljale ispod marame. Međutim, žene su znale i pustiti vrhove marame da vise, odnosno nisu ih stavljale ispod. Krožati, odnosno prsluci koji su činili nošnju, u Loznom, a i drugim mjestima nosili su se do pasa. Orlečki prsluci bili su malo kraći i nosili su se do ispod prsa. Pregače na nošnjama bile su u tri boje: ljubičastoj, plavoj i zelenoj. Zelena se pregača nosila svaku nedjelju, ljubičastu su nosile mlade djevojke na pogrebu, a plava se nosila za velike blagdane. Pregača i facol nosili su se u istoj boji. Žene koje su nosile orlečku nošnju imale su na vrhovima ukrase u zelenoj boji. To je bilo značajno samo za tu nošnju, ostala mjesta nisu imala takve nošnje. Žene u ostalim selima nosile su potpenji, odnosno vodoravne nabore koje su služile kao ukras na suknji. Tako su ženama nošnje izgledale ljepše i raskošnije. Također su nosile i deblji, ukrasni remen, crvene boje. Žene bi remene vezale čvrsto oko struka kako bi izrazile svoje bokove. Remen crne boje nosile su jedino kada su bile u žalosti. „Žene su nosile i premek, koji se vezivao oko vrata, a pokrivaio je prsa, vidio se ispod krožata, bio je ukrašen te davao dojam kao da žena ispod ima svečanu košulju, ali to nije bila samo varka.“⁶⁴ Tijekom svečanijih dana u vrijeme

⁶³ Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 203.

⁶⁴ Ibid., str. 204.

blagdana žene su nosile i malo svečanije remene s više ukrasa. Kada je bila zima, žene su nosile suknje od sukna. Žene su se udavale iz sela u drugo selo, te su na taj način dovodile svoje običaje u drugo mjesto.

4.2.2. Obiteljski nadimci

Svaka obitelj mjesta Belej imala je svoj nadimak, odnosno kućno ime. Kada bi ljudi htjeli reći gdje idu, odnosno kod koje obitelji, rekli bi da primjerice idu u Gašparovih (od prezimena Gašparov). Kada bi novi vlasnici kupili kuću, nadimak se nije prenosio na novog vlasnika. Izuzetak bi bio ako novi vlasnik živi u selu ili je porijeklom iz tog sela. Tako su pojedini nadimci, kao što su Udovičini, Mićevi, Kuzmovi i drugi, bili i od nekoliko domaćinstva. Oni vlasnici koji bi došli u svoje vikendice, tzv. vikendaši nisu dobivali nadimke.

Ljudi su dobivali nadimke radi nekog specifičnog razloga. Nešto su napravili, rekli, bili po nečemu poznati ili iz nekog kraja, sela. Tako postoji priča o starom Poti. Za njega se pričalo da nije mogao reći ploča pa je rekao pota. Kasnije su on i cijela njegova obitelj te kuća dobili nadimak *Pota*. Ista obitelj imala je još jedan nadimak, a on je *Pašametari*. „Riječ dolazi od pašamete – nekakvog dvopeka koji su pripremali kada su pekli kruh.“⁶⁵ Takav bi trajao duže nego kada bi se pekao običan kruh. Ljudi na otoku i danas se služe takvim načinom pripreme.

Nadimak za potomke čovjeka koji se doselio iz Istre glasio je *Kumičići*, zato što se on tako prezivao. Druga generacija promijenila je prezime u Benvin, ali nadimak za potomke, ali i kuću, ostao je isti. Stari Kumičić bio je vrijedan čovjek, radnih ruku. O svome zemljištu brinuo se pedantno, pa su drugi ljudi već mogli prepoznati po rubovima koje je njegovo zemljište. Zbog čvrste i kvalitetne gradnje pojedini suhozidi još uvijek stoje, a već godinama se nitko ne brine o njima. Nasljednici u kuću Kumičića dolaze povremeno zato što su se odselili u Sjedinjene Američke Države.

Toninčići su isto dobili nadimak po pretku Toninu, odnosno Antonu. Ime za njihovu kuću se sačuvalo, no nažalost nitko ne živi više u njoj. Ljude koji dolaze u tu kuću kao vikendaši, domaćinstva u selu nazivaju po imenu ili prezimenu. Ista stvar vrijedi i za *Ujenijove* koji su

⁶⁵ Jurkota Rebrović, M., Kede je to? Prilog o istraživanju načina života u naselju Belej kroz mikrotoponime i obiteljske nadimke, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 226.

nadimak dobili po pretku Ujeniju, odnosno Eugenu, te za *Anjelove* koji su nadimak dobili po pretku Anjelu, odnosno Angelu.

Obitelj *Cotićevi* imala je mišljenje o svojem nadimku. „Smatrali su da je netko od njihovih predaka cotal, odnosno šepao.“⁶⁶ Jedan stari Cotić bio je gostioničar, imao je puno djece i bio je imućniji stanovnik sela. Kako je imao puno djece, nadimak Cotićevi može se pronaći u mnogo domaćinstava. Njihovo se kućno ime nažalost nije sačuvalo, a kuću u kojoj je stari Cotić živio potomci su prodali i raspodijelili imovinu.

Obitelj *Dražankini* su dobili nadimak po majci. Ona se doselila s otoka Krka iz Bašćanske Drage, a nadimak se prenosio na potomke. Njega i dalje spominju na otoku.

Trapani su dobili nadimak po pretku koji je doselio u Ustrine iz talijanskog mjesta Trapani. Taj je nadimak više vezan uz njegove i ženine potomke. Taj se nadimak za kuću izgubio, ali ga tamošnji ljudi i dalje koriste za potomke koji u tom selu više ne žive.

Jedna žena iz sela Pernata udajom je došla živjeti na Belej. Njezinog supruga zvali su *Petričini*. Imali su jedanaestero djece. Kćeri su zvali *Pernašćice*, a sinove *Pernašćin*. U kući u kojoj je živjela velika obitelj još uvijek zna boraviti unuka.

Mali broj ljudi zna za nadimak *Perokatini*. Ime se nastalo po mužu Peri i ženi Kati. Malom broju ljudi nadimak je poznat iz razloga što njihova kuća već dugo ne nosi to ime i dva puta mijenjala je vlasnike.

Jedan potomak nadimka *Pajdaš* misli da korijen riječi nadimka njegovih predaka *Pajdaci* dolazi od riječi *pajdaš*.

Fabijanjevi su nadimak dobili po imenu pretka Fabijana. To je ime još uvijek prisutno u selu. Iako je kuća prazna, njegovi potomci i dalje koriste taj nadimak. Isto tako, *Jedrovi* su dobili nadimak po Jedru, odnosno Andreju. Ime se također spominje u selu.

Kuća u kojoj su živjeli *Mićevi* nije u posjedu te obitelji, ali sačuvano je ime za štalu *Mićeva štala*. Obitelj je nadimak dobila po imenu *Mić*, što je osobno ime.

Ancijan je bio seoski starješina, a njegovi potomci nazvani su *Ancijanovi*. Njihovo ime i dalje se spominje u selu za one koji su nekada živjeli i one koji još uvijek tamo žive.

⁶⁶ Jurkota Rebrović, M., *Kede je to? Prilog o istraživanju načina života u naselju Belej kroz mikrotoponime i obiteljske nadimke*, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 228.

Potomci *Udovičini* nadimak su dobili po svojoj majci udovici. Ta žena bila je snažna majka koja je uspjela svoju djecu odgojiti, staviti na pravi put i prenijeti im svoj nadimak, koji je bio vezan uz njezin društveno – socijalni status. Nadimak ovih potomaka još se uvijek koristi.

Za nadimak *Kurtovi* „neki tumače da ime dolazi od talijanske riječi *corto*, što znači kratak.“⁶⁷ Njihova je kuća je prazna, ali ime je postojano. Kazivači ne žele reći na što se točno odnosio njihov nadimak.

Podolanke i Podolanjevi ime su dobili po svojem pretku koji se doselio iz Podola te se tamo oženio.

Čubranić je bio vrlo dobar zidar i klesar, a oženio se s ženom koja je bila udovica. „U selo je došao s otoka Krka, koji su podrugljivo zvali Čučija.“⁶⁸ Tako je nastao nadimak Čuko. Izgradio je tamo kuću za sebe, kasnije i za svoje sinove, a i jednu manju kapelicu. Na krovu je uklesao lik suprugine i svoje glave. Potomci ne žive u Beleju, ali njihovo se ime *Čukovi* i dalje spominje.

Potomci *Dodovi* dobili su ime po svojem pretku koji je doselio iz Osora. Tamošnji stanovnici sela rugali su mu se s nadimkom din-don zato što je po zanimanju bio zvonar i tu je došao nadimak *Dodovi*. U kući povremeno žive nasljednici, a za kuću i zemljište i dalje se koristi isti nadimak.

Kazivači smatraju da nadimak *Tramuntana* dolazi od nekog tko se doselio sa sjevera otoka, Tramuntane. Spominje se i da nadimak dolazi od vjetra tramuntane zato što im se kuća nalazi na sjevernom dijelu naselja. Mještani u naselju još uvijek spominju taj nadimak, iako je kuća srušena, a potomci ne žive u tom selu.

Nadimka za ženu koja je imala grbu bio je *Goba*. Riječ goba dolazi od talijanske riječi *gobba* koja u prijevodu znači grbav. Ljudi se po pričama prisjećaju kako se ta žena udala za jednog udovca koji je šepao. Priča se da su oba kuma šepala. Oni su bili prvi koji su se vjenčali u matičnom uredu u Osoru, a do tamo su išli pješice. Desetak kilometara su hodali, a bili su prvi ljudi iz Beleja koji su se vjenčali u Osoru. U to vrijeme ljudi su se vjenčali samo u crkvama.

Postojao je jedan čovjek koji je radio u austrougarskoj vojsci i putovao je sve do Azije, pretpostavlja se morskim putem. Doma se vratio poprilično bogat pa su ga ljudi u selu nazvali *Merikan*, iako on nije nikada bio u Americi. Tako je i nastao nadimak *Merikanjevi*. Za potomke

⁶⁷ Jurkota Rebrović, M., Kede je to? Prilog o istraživanju načina života u naselju Belej kroz mikrotoponime i obiteljske nadimke, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: Od starine do našega doba*, sv. 1., Cres, 2018., str. 228.

⁶⁸ Ibid., str. 228.

i kuću ime se nije sačuvalo, ali i dalje se koristi izraz Merikanjevo mesto za jednu od njegovih parcela koja se još uvijek koristi.

4.3. Otok Pag

Otok Pag je jedini hrvatski otok koji je smješten u dvije županije. Sjeverni dio otoka se nalazi u Ličko-senjskoj županiji, a južni u Zadarskoj županiji. Prema podacima iz Registra otoka njegova površina iznosi 284,2 km², što ga stavlja na peto mjesto najvećih otoka u Hrvatskoj.⁶⁹ Na otoku Pagu živi 8.339 stanovnika.⁷⁰ Na otoku se nalaze dva grada, a to su Pag i Novalja te ostala brojna mjesta.

4.3.1. Paška čipka

„Paška čipka je simbol grada Paga, ruketvorina izrađena od bijelih končanih niti koja je zahvaljujući mašti, umijeću i marljivosti čipkarica postala jedinstvena.“⁷¹ Naziv je dobila prema gradu u kojemu se počela izrađivati. Postoje još i hvarska te lepoglavska čipka. Ona predstavlja samostalni ručni rad koji se izrađuje s pomoću igle. Također, predstavlja simbol vjere, snage i ljubavi prema ovom načinu rada. S ponosom su čipku izrađivale vrijedne paške čipkarice. Čipka je nekad i danas ukrašavala razne stvari kao što su plahte, zavjese, ženske narodne nošnje, jastučnice, ženske košulje i svečanu odjeću. „Osnovni motiv je gotički četverolist.“⁷²

Paško čipkarstvo se prvi put pojavljuje u benediktinskom samostanu u Starom gradu. U 14. stoljeću u samostan je došla djevojka iz Venecije koja je šivala čipku. Postala je benediktinka, pa je svoje znanje pokazivala drugim benediktinkama. Sredinom 16. stoljeća u samostanu sv. Margarite, benediktinke su odlučile učiti žensku djecu o čipkarstvu. Osim čipkarstva, učile su ih pisati i čitati. Tako se čipkarstvo počelo širiti i na pućanke. Godine 1579. osnovana je samostanska škola, a benediktinke koju su podučavale zvale su se koludrice. Godine 1840. do

⁶⁹ Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/site/index?IslandSearch%5B5%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B1%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B9%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B2%5D=&IslandSearch%5Bname%5D=&filter=geografski>, pristupljeno 22. kolovoza 2023.

⁷⁰ Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine: Stanovništvo po gradovima/općinama: https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, pristupljeno 22. kolovoza 2023.

⁷¹ Portada, J., *Cvijet kamena: priča o paškoj čipki*, Pag, 2011., str. 5.

⁷² Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Paška čipka: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1834>, pristupljeno 23. kolovoza 2023.

1906. u ženskoj školi su predavale svjetovne učiteljice i koludrice. Samostan sv. Margarite ima dugu tradiciju podučavanja. Podučavanje ženske djece u samostanu, odnosno škola je djelovala stoljećima. Škola je radila svake godine bez prestanka. Nije je spriječila čak ni francuska okupacija 1807. U to vrijeme jedna je benediktinka vlastima pisano poručila da je podučavanje besplatno i da se redovito odvija već godinama. Neke od najpoznatijih paških čipki su napravljene upravo u samostanu sv. Margarite.

Početak 20. stoljeća u Dalmaciji su se počele otvarati strukovne i obrtničke škole u kojima je postojao predmet ručni rad. Godine 1906. osnovana je Čipkarska škola. Škola se nadovezala na benediktinsko učenje o izradi čipke. Osnovana je u suradnji gradske uprave s tadašnjim gradonačelnikom Franom Budakom te s bečkom plemkinjom i ljubiteljicom rukotvorina Natalie Bruck Auffenberg. Ona je 1905. u Beču vodila izložbu dalmatinskih čipki i vezova koja se održala u Muzeju za umjetnost i obrt. Nekoliko mjeseci kasnije posjetila je Pag i ostala je oduševljena izradom paške čipke. Na izložbi je bila nadvojvotkinja Marija Josipa von Habsburg koja je također posjetila Pag i to nekoliko puta. Pod pokroviteljskom sudjelovala je u osnivanju i otvaranju škole. U školi se učilo raditi samostalne ukrasne predmete. Pravili su se rupčići, stolnjaci, razni ukrasi za dijelove odjeće, ukrase za kućanstvo i crkvu. „Paškinje takav rad prihvaćaju kao izvor dodatne zarade i on je često jedini siguran novčani prihod škratoga otočnog gospodarstva.“⁷³ Godine 1945. škola prestaje s radom, a zanimanje za čipkarstvo na otoku pomalo opada. Čipka se jedino izrađivala u vlastitim domovima. „Kako bi se održala tradicija šivanja paške čipke, koludrice su 2008. započele s organiziranim podučavanjem zainteresiranih otočanki.“⁷⁴

Za izradu paške čipke potreban je određeni pribor. „Pribor se sastoji od igle i konca broj 70, tvrdog jastuka od vune, kartona, škarica i napršnjaka.“⁷⁵ Pojedine čipkarice koriste nacрте za vrijeme izrade čipke. Karakteristično je da čipkarice sjede na drvenoj stolici dok čipkare. Postoji i postupak izrade čipke koji započinje kada čipkarica sjedne na drvenu stolicu. Zatim, u krilo stavi tvrdi jastuk od vune, a na njega karton na kojem će se izrađivati čipka (slika 3.). Karton je potrebno probušiti s iglom kojom će se napraviti rupice, a njima će se označiti rubovi za čipku. Taj karton može poslužiti prilikom izrada nekoliko čipki. Sljedeći postupak je

⁷³ Eckhel, N., Čipkarstvo u Hrvatskoj: prijedlog kandidature za upis na UNESCO-ovu listu remek djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva, *Informatica museologica*, Vol. 35, No. 3-4, 2004., str. 29, <https://hrcak.srce.hr/file/207016>, pristupljeno 1. rujna 2023.

⁷⁴ Turistička zajednica Grada Paga, Paška čipka: <https://tzgpag.hr/hr/posebnosti/%C4%8Dipka.html>, pristupljeno 1. rujna 2023.

⁷⁵ Portada, J., *Cvijet kamena: priča o paškoj čipki*, Pag, 2011., str. 114.

šinjivanje koji se odnosi na određivanje ruba potencijalne čipke. Nakon toga karton se zašije na tvrdi jastuk. Onda slijedi oknitanje. „Oknitanje je postupak obavijanja ščapa koncem u krug kako bi ščapi bili čvrsti.“⁷⁶ Najprije je potrebno pričvrstiti čipku na način da se napravi ščap od tri končane niti. Onda se ščapi oknitaju, ali jedan uvijek ostane neoknitani zato što se s njim čipka vodi prema kraju. Čipka se šije unutra prema van. Zatim slijedi izrada manjih dijelova čipke, a kad se to dovrši, čipka se skida s kartona na način da se otkine konac s donje strane. Kada je čipka završena, nije je potrebno prati.

Slika 3. Izrada paške čipke

Izvor: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-čovječanstva/cipkarstvo-u-hrvatskoj-16452/16452>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁷⁶ Portada, J., *Cvijet kamena: priča o paškoj čipki*, Pag, 2011., str. 120.

Dijelovi od kojih se paška čipka sastoji su:

- ispunjeni ili šuplji kružić - gusta i retka pogacica
- manji ili veći krug - kolumbar
- polukrug – ročelica
- trokutić – mendulica
- romb – kriva ili dupla mendulica
- pravokutni ili trokutasti listić – listacić
- cik-cak pruge – vencić, žabići
- mali rubni kružić napravljen od jedne končane niti – zubcić
- prava ili neprava četverolisna rozeta.⁷⁷

Osim navedenih dijelova, postoji još nekoliko dijelova koji su nastali kasnije zbog maštovitijeg i bogatijeg načina ukrašavanja. Noviji dijelovi su vencić s ročelicama sa zubčićima, retki dintel, dupli retki dintel, gusti dintel, tri pekjice, pol puno pol prazno, mušica sa zupčićima i mnogi drugi.

Ovaj jedinstven način rada je specifičan po tome što traje u kontinuitetu od 16. stoljeća pa sve do danas. Šupljikavi način rada nije se nikada mijenjao. Registar kulturnih dobara je 2004. uvrstio pašku čipku na svoj popis. Benediktinski samostan sv. Margarite je također upisan u Registar kulturnih dobara sa svojom zbirkom paške čipke. „Zbirka sadrži 127 predmeta, odnosno 37 košulja s paškim tegom, 46 čipki, 29 liturgijskih tekstila s aplikacijama paške čipke, 13 upotrebnih predmeta s aplikacijom paške čipke, sedam uzoraka paške čipke iz 19. i 20. stoljeća i dvije čipke za oltarnik iz 18. stoljeća.“⁷⁸ UNESCO je 2009. čipkarstvo uvrstio na Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Ova vrsta čipke izrađuje se već nekoliko stoljeća i predstavlja veliko bogatstvo otoka Paga.

⁷⁷ Portada, J., *Cvijet kamena: priča o paškoj čipki*, Pag, 2011., str. 107.

⁷⁸ Ibid., str. 24.

4.3.2. Paški sir

Najpoznatiji sir u Hrvatskoj je upravo paški sir. „Paški sir je ovčji sir proizveden iz punomasnog ovčjeg mlijeka izvorne pasmine paška ovca.“⁷⁹ Proizvodi se isključivo od mlijeka paške ovce. Paške ovce ubrajaju se u najmanje ovce na mediteranskoj obali. Zbog svoje dugotrajne proizvodnje postao je simbol otoka Paga. Nije poznat samo u Hrvatskoj, nego i u Europi. On se izrađuje po cijelom otoku, a njime se bave mnogi otočani. Tradicionalna proizvodnja paškog sira je upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Sir za svoju proizvodnju ima idealne klimatske uvjete. Na otoku puše bura koja tijekom zime diže sol i razbacuje ga na otočne pašnjake. Ponekad razbaca toliko soli da izgleda kao da je pao snijeg. Onda ovce pasu tako slanu travu. Upravo ta kombinacija soli i raznih trava daje poseban okus ovčjem mlijeku. To mlijeko je prirodno slano i ne treba ga dodatno dosoljavati. „Stada broje od 50 do 100 ovaca koje se hrane po pašnjacima otoka Paga, a broji se da na otoku ima oko 28.000 muznih ovaca, dok se ovčarstvom bavi oko 2000 osoba.“⁸⁰

Proces mužnje ovaca započinje početkom godine, odnosno u siječnju, a traje sve do lipnja. „Sastoji se od mužnje, sirenja i dozrijevanja sira.“⁸¹ Na otoku se ovce muzu ručno. Mužnja se provodi dva puta na dan, ujutro i navečer, a poslije svake mužnje proizvođači sira donose svoje mlijeko u sabirališta. „U prosjeku jedna ovca daje 0,75 litara mlijeka dnevno.“⁸² Mužnja se obavlja na otvorenom, a mlijeko se stavlja u metalnu posudu. Sabirališta se nalaze u nekoliko otočnim mjestima u kojima se mlijeko pohranjuje i hladi. Prikupljeno mlijeko iz sabirališta se šalje u pogon koji sirari prerađuju u sir. „Za napraviti jedan kilogram sira potrebno je sedam litara mlijeka.“⁸³ Nakon prikupljenog mlijeka, ono se termički obrađuje ili se može preraditi kao sirovo. Onda se mlijeko zagrijava u posebnim posudama. Zagrijavanje se vrši na temperaturi od 30°C. Zatim se sirilo dodaje mlijeku i ostavlja se trideset minuta da se zgruša. Kada je to gotovo, onda se reže gruša, odnosno sirni ugrušak koji se usitnjuje na male komadiće. Onda se ti komadići gruša suše, odnosno dogrijavaju nekoliko minuta. Kada se sušenje završi odvaja se dio sirutke. Kako bi se dobila paška skuta, ona se mora zakuhati u posebno određenim

⁷⁹ Udruga proizvođača paškog sira otoka Paga:

<https://poljoprivreda.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/datstore/filestore/139/Specifikacija-Paski-sir.pdf>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸⁰ Hrvatska agencija za hranu, Paški sir: https://www.hah.hr/arhiva/paski_sir.php, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸¹ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Tradicionalna proizvodnja paškog sira: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3366>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸² Sirana Gligora, Izvornost Paškog sira: <https://gligora.com/sirana/proizvodnja-sireva/izvornost-paskog-sira>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸³ Hrvatska agencija za hranu, Paški sir: https://www.hah.hr/arhiva/paski_sir.php, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

posudama. Ostatak sirne mase se koristi za punjenje kalupa. Kada se oni napune, stavljaju se pod prešu gdje moraju odstajati nekoliko sati. Onda se sir salamuri u slanoj tekućini koja se nalazi u jednom bazenu gdje bude dva dana. Nakon toga, sir se stavlja na police koje su smještene pored toga bazena kako bi se sir osušio. Posljednji postupak je zrenje sira, što znači da se gotov sir čuva na policama u zrionici na temperaturi od 14 do 18°C. Tijekom zrenja sir se mora okretati i uljiti. Tamo se čuva od dva mjeseca do dvije godine.

Na otoku Pagu je 2005. osnovana Udruga proizvođača paškog sira. Osnovana je kako bi se zaštitila izvornost paškog sira. U udругu su učlanjeni svi veći registrirani proizvođači paškog sira. Dva najpoznatija proizvođača paškog sira na otoku su Paška sirana i Gligora. Paška sirana je prvi proizvođač na otoku Pagu koji je počeo prodavati paški sir. Sirana je osnovana 1946. i od tada marljivo proizvode svoj sir. „Godine 2008. izgrađen je novi pogon za preradu mlijeka i proizvodnju mliječnih proizvoda koji je djelomično financiran iz fondova Europske unije.“⁸⁴ Danas ovo poduzeće izvozi svoj sir u Europu i SAD. Sirana Gligora osnovana je 1994. u Kolanu. U početku se nisu mogli probiti na tržište zbog konkurencije pa su sir prodavali na sajmovima u Hrvatskoj i u Italiji. Tako je sirana počela puno bolje poslovati i stekla je dobar status među konkurentima. Nakon puno godina rada, sirana se obnovila i danas je najmodernija sirana u Hrvatskoj.

4.3.3. Paški govor

Paški govor je vrlo specifičan i oduvijek je privlačio pažnju brojnih jezikoslovaca. To je rodni otok Bartola Kašića, poznatog hrvatskog jezikoslovca i pisca koji je svoje knjige pisao na čakavsko-štokavskom narječju. Na otoku se govori štokavskim i čakavskim narječjem. „Paški govori dijele se u dva makrosustava: čakavski sjeverozapadni i štokavski jugoistočni makrosustav.“⁸⁵ Čakavski se govori na sjeverozapadu otoka i podijeljen je na mikrosustave, a oni su Pag i Košljun; Novalja, Stara Novalja i Lun; Metajna, Kustići i Zubovići te Kolan, Šimuni i Mandre. U štokavskom govoru koji se govori na jugoistočnom dijelu otoka ističe se govor Poveljane.

U govoru Poveljane isprepliću se štokavsko-ikavski govor i ikavsko-ekavski govor. U tom govoru primjećuje se snažan utjecaj govora grada Paga. To se posebice uočava na naglasku

⁸⁴ Paška sirana, O nama: <https://www.paskasirana.com/>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸⁵ Drpić, I., O govorima otoka Paga, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 29, No. 1, str. 425, <https://hrcak.srce.hr/file/102684>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

pojedinih riječi kao što su čovik, kozlić, ručak, posteja, glava i bunar. Tijekom povijesti su se u Povoljanu, odnosno na istočni dio otoka, naseljavali ljudi koji su govorili štokavicu. Neki ovaj govor smatraju štokavskim pod utjecajem čakavskog, a neki miješanim govorom novoštokavskog dijalekta i čakavštine iz grada Paga. Dijalektologinja Silvana Vranić govor Povoljane je opisala kao govor „u kojima se preklapa čakavski supstrat i štokavski superstrat u manjoj ili većoj mjeri.“⁸⁶ Smatra se da se govor u Povoljani ubraja u novoštokavski ikavski dijalekt štokavskog narječja. Zbog grada Paga i njegove čakavštine koja je utjecaja na naglasak govora, stručnjaci smatraju da povoljanski govor ima hibridno narječje, odnosno ne znaju treba li se svrstati pod čakavsko ili štokavsko narječje. Danas se na jugoistočnom dijelu otoka koristi ikavski refleks jata na koji je utjecao novoštokavski ikavski dijalekt. Tako se primjerice na povoljanskom govoru tijelo kaže tilo, koljeno – kolino, tijesto – tisto, mjesto – misto itd.

Sjeverozapadni govor otoka Paga ima općečakavske karakteristike koje su jednake kod svih mikrosustava. Tu se ističu govori Paga i Košljuna koji koriste čakavizam. U govoru se koristi ikavsko-ekavski dijalekt, a na nekim mjestima rubni ikavsko-ekavski poddijalekt. U ovoj skupini govora ističe se govor Novalje. „Govor Novalje pripada rubnom poddijalektu čakavskog ikavsko-ekavskog dijalekta.“⁸⁷ Specifičan je po tome što ima tri naglasna tipa. Jedan s redovitim naglaskom na vokalu osnove, drugi s redovitim naglaskom na vokalu nastavka te treći sa zamjenjujućim naglaskom na vokalu osnove i nastavka. Novaljski govor je toliko poseban da ima i svoj rječnik. Rječnik su napisali Ivo Oštarić i Silvana Vranić. Oštarić je godinama prikupljao riječi među stanovnicima Novalje različitih generacija. „Rječnik sadrži gotovo 10.000 natuknica.“⁸⁸ U pisanju ovog rječnika sudjelovali su Grad Novalja i Novaljski ogranak Matice hrvatske. Cilj je bio prikazati novaljski govor i identitet.

4.3.4. Tradicijska pjevanja

Tradicijska pjevanja otoka Paga ili kako se još nazivaju pučki paški napjevi, vrsta su pjevanja koje se pjeva na zabavama kao što su svadbe ili karnevali. Postoji nekoliko vrsta i naziva pučkog napjeva, a oni su ženski i muški napjev, svatovski napjev, pivanje nakanat, pivanje na pari,

⁸⁶ Vulić, S., Narječna i dijalektna pripadnost govora Povoljane na otoku Pagu, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, Vol. 30, No. 1-2, str. 92, <https://hrcak.srce.hr/file/92935>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸⁷ Vranić, S., Naglasni tipovi imenica u govoru Novalje na otoku Pagu, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 36, No. 1, str. 203, <https://hrcak.srce.hr/file/99836>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

⁸⁸ Vranić, S., i Oštarić, I., *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Novalja, 2016., str. 5.

karnevalski napjev i pivanje po svajsku. Izvode ga muškarci i žene u parovima, a to ponekad mogu biti i mješoviti parovi. „Pjeva se stihovima u desetercu.“⁸⁹ Ovaj oblik pjevanja sačuvan je od davnina do danas usmenom narodnom predajom, a vrlo je značajan i predstavlja vrijednu, tradicijsku i nematerijalnu baštinu. „Stari paški napjevi odnose se na poseban način pjevanja koji pripada vokalnomu žanru a cappella dvoglasnoga pjevanja s jednoglasnim završetcima.“⁹⁰ Na otoku Pagu ova se vrsta pjevanja smatra najstarijom glazbenom baštinom. Navedena vrsta pjevanja prostire se od grada Paga do sjeverozapadnog dijela otoka i mjesta Luna, a uključuje i mjesto Novalju te Kolan. Pučki napjevi predstavljaju tradiciju i život čovjeka koji živi na području otoka Paga. Ljudi su oduvijek čuvali svoju tradiciju koju su naučili od starijih generacija. Ovaj oblik pjevanja predstavlja karakterističan izraz svih stanovnika otoka Paga.

Godine 2013. tradicijska pjevanja otoka Paga uvrštena su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Napjevi su se pjevali na ulicama, na moru, u polju i u kućama, a takvi stari napjevi sastojali su se od par tonova umjerenom dinamikom. Ljudi su pjesmama naglašavali neke bitne događaje iz svakodnevnog života, kao što su primjerice krštenja, vjenčanja, izricanje ljubavi, odlasci na putovanja, odlasci u vojsku, pjevalo se domovini i zavičaju. Ponekad su tekst pjesama pisali izvođači, ali većinom su ih pisali otočni pučki pjesnici. Danas se na otoku sve manje izvodi ovaj oblik pjevanja zato što mladi nisu zainteresirani za stare običaje. Godine 2001. osnovan je festival Pisma nakanat, kako bi se sačuvao i prezentirao mlađim naraštajima. U Novalji i njezinoj okolici pivanje na kanat znači pučko pjevanje. Navedeni festival se održava u gradu Novalji, a svake godine nastupa desetak parova. Do sada se održavao svake godine, osim 2020. i 2021. kada je bila pandemija. Na mladima je da zbog starih tradicijskih običaja čuvaju vrijednosti svojega otoka, ali i da starijim naraštajima pružaju zadovoljstvo i divljenje prema otočnim običajima.

⁸⁹ Centar za kulturu grada Novalje, Pisma Nakanat: <https://czknovalja.hr/pisma-nakanat/>, pristupljeno 2. rujna 2023.

⁹⁰ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Tradicijska pjevanje otoka Paga: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4230>, pristupljeno 1. rujna 2023.

4.4. Otok Hvar

Otok Hvar je najduži otok u Hrvatskoj. Nalazi se u Splitsko-dalmatinskoj županiji i pripada srednjodalmatinskim otocima. Površina od 297,4 km² čini ga četvrtim najvećim otokom u Hrvatskoj.⁹¹ Na njemu živi 10.678 stanovnika.⁹² Ima dva grada, a to su Hvar i Stari Grad te dvije općine, Jelsu i Sućuraj. Još se naziva sunčani otok zato što ima puno sunčanih sati godišnje.

4.4.1. Procesija Za križen

„Procesija Za križen jedinstveni je obred osobite pobožnosti te izraz vjerskog i kulturnog identiteta stanovnika središnjeg dijela otoka Hvara koji se u neprekinutom nizu odvija pet stoljeća.“⁹³ Godine 2009. procesija Za križen je uvrštena na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Također je uvrštena na Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Procesija na otoku Hvaru povezuje šest mjesta, a ona su Plitve, Svirče, Vrbosku, Vrbanj, Jelsu i Vrisnik. Povezuje ih u noći s Velikog četvrtka na Veliki petak. U procesiju iz navedenih šest mjesta kreće se u isto vrijeme, u 22 sata nakon obreda. Procesija se kreće u smjeru kazaljke na satu, a obilaze se crkve u susjednim mjestima, kao i svečano ukrašeni Božji grobovi.

Krenu ophodi, a kolonu predvodi križonoša koji nosi križ težak čak 18 kilograma. On ga nosi u znak zahvalnosti, molbe, kao nekih obiteljskih ili vlastitih zavjeta. Iza njega zalaze se izabranici koji na sebi imaju bratimske tunike, a s njima su i brojni hodočasnici i vjernici. Svi oni krenu iz šest župskih crkva, a zaustavljaju se u kapelicama i crkvama u drugim mjestima. U svakom mjestu ih ugošćuju svećenici. Procesija završava u zoru Velikog petka zatvaranjem kruga, odnosno povratkom procesija u svoje župne crkve nakon dvadesetak kilometara i osam sati hoda i molitve.“⁹⁴ Pripremaju je i izvode bratovštine u prijevodu zajednice vjernika otoka

⁹¹ Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/site/index?IslandSearch%5B5%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B1%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B9%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B2%5D=&IslandSearch%5Bname%5D=&filter=geografski>, pristupljeno 30. kolovoza 2023.

⁹² Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine: Stanovništvo po gradovima/općinama: https://podaci.dzs.hr/media/t3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, pristupljeno 30. kolovoza 2023.

⁹³ Ministarstvo kulture i medija, Procesija Za križen na otoku Hvaru: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/procesija-za-krizen-na-otoku-hvaru/16462>, pristupljeno 1. rujna 2023.

⁹⁴ Čaplar, A., *Blaga Hrvatske: Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 259.

Hvara. „Okosnica procesije je Gospin plač, osmerački pasionski tekst iz 15. stoljeća koji u formi glazbenog dijaloga pjevaju izabrani pjevači, kantaduri.“⁹⁵

„Križonoša, mještatin ili porijeklom iz mjesta za koje nosi križ, na čin nošenja križa odlučuje se vlastitim ili obiteljskim zavjetom u znak molitve ili zahvalnosti, ali i obiteljske tradicije.“⁹⁶ Primjerice, križonoša Jurica Carić, nosio je križ nakon svojega oca, djeda i pradjeda. Za to obično ne postoji pravilo nasljeđivanja, a Jurica je slučajno zapisan kad je bio dijete, od strane svojega oca, da će biti križonoša. Pratitelji koji se nalaze u koloni uz križonošu nosili su određeni inventar koji se sastojao od svijećnjaka i lampiona raznih veličina (slika 4.). Lokalno stanovništvo ih naziva torac, ferol i kandalir. Pored križonoše hoda četiri do šest muškaraca koji su mu uži članovi obitelji, a s njima su i dva pjevača Gospina plača. Svi oni nose male svijeće napravljene od voska. Pjevači i članovi obitelji koji stoje uz križonošu nose crnu odjeću, a ostala pratnja bratimske tunike. Crnu boju nose zato što time iskazuju žaljenje i pokazuju tugu za Isusovom smrću. „Njih slijedi ostatak pratnje, noseći dva veća i četiri manja torca te nekoliko ferola, a zatim i vjernici između kojih red održavaju obično dva mještana.“⁹⁷ Jedan od emotivnijih trenutaka u procesiji je onaj gdje ženski članovi obitelji, a to su supruga, majka ili sestra, ispraćaju križonošu i križ te ih i dočekaju ujutro. Ženski članovi obitelji pošalju poljubac pri ispraćaju, ali često puste i suzu. U mjestu Svirče žene se pridružuju procesiji poslije muškaraca.

⁹⁵ Čaplar, A., *Blaga Hrvatske: Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 259.

⁹⁶ Milošević, M., Prilog (u)poznavanju procesije Za križen i napjeva Gospina plača na otoku Hvaru, *Bašćinski glasi: južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak*, Vol. 11, No. 1, str. 343, <https://hrcak.srce.hr/file/268362>, pristupljeno 1. rujna 2023.

⁹⁷ Ibid.

Slika 4. Pratitelji u koloni uz križonošu

Izvor: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/procesija-za-križen-na-otoku-hvaru/16462>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Danas ljudi za ovaj događaj ne pitaju kad je Uskrs, već kad se ide za križen. To kažu zato što im je ovaj događaj od prevelike važnosti. Procesiju organiziraju vjernici, odnosno bratovštine, a ne crkva. Postoji i dokument iz 1658. u kojem se prvi put spominje navedena procesija. Taj dokument je bila vizitacija biskupa Milanija. Prije toga bile su zabranjene procesije od strane vikara hrvatskog biskupa, zbog nereda koji bi nastali tijekom događaja. Oduvijek je obuhvaćala šest otočnih mjesta.

4.4.2. Hvarska čipka

Otok Hvar poznat je i po svojem proizvodu koji je 2009. uvršten na UNESCO-ov popis nematerijalne baštine, a taj je hvarska čipka. Ta je čipka napravljena od materijala nastalog od agave. To je suptropska mesnata biljka koja je imala na sebi bodlje, a sadila se na strmim

padinama. Ta se čipka izrađuje jedino u benediktinskom samostanu sv. Ivana Krstitelja i sv. Antuna Opata u Hvaru. Samostan je smješten u sklopu građevina obitelji Hanibala Lucića. Taj je sklop ostavljen na korištenje sestrama benediktinkama. U cijelom svijetu to je poznato, a njihova tradicija stara je skoro 130 godina. „Tanke, bijele niti izvlače se iz svježeg lišća agave, ubranih u određeno vrijeme u godini i obrađuju na specifičan način dok ne postanu spremne za tkanje.“⁹⁸ Lišće agave ne uzgajaju po buri, zato što zbog hladnog, suhog zraka postaje krhko. Čipka se ne izrađuje uvijek prema istoj formuli. Svaka čipka je posebna na svoj način zato što je svaka sestra benediktinka izgrađuje prema svojoj mašti. Te čipke smatraju se simbolom otoka Hvara.

Agavina čipka dolazi iz Južne Amerike, a preko Španjolske došla je i na Hvar. U Španjolskoj ova vrsta izrade potječe s Kanarskih otoka, točnije s otoka Tenerife. Stoga se ova čipka još naziva tenerifa. Postoje dvije tehnike izrade agavine čipke, a to su tehnika tenerifa i mreškanje. Tehnika tenerifa nastala je na Tenerifama i zato se tako i naziva. Tenerifa se izrađuje na kartonu s iglom u obliku paukove mreže koja se nadopunjuje brojnim oblicima. Mreškanje započinje izradom središnje zvijezde oko koje se radi kružna mreža. „Osnove konture motiva čine okvir uzoraka na koji se aplicira odgovarajuća mreža/mrežica od konca.“⁹⁹ Bodom se ispunjava mrežica, a to se radi na tradicijski način koji je sličan klječanju. Sestre benediktinke educiraju i uče mlade djevojke s otoka Hvara, a one su polaznice i štíćenice samostana. U prošlosti je samostan bio bitan zato što su benediktinke vodile pučku školu i obrazovanje, a danas je on najpoznatiji po hvarskoj čipki.

Čipka se ponajprije naručivala iz Venecije i Beča, međutim, u međuvremenu je to postalo preskupo i teško dostupno puku, pa su se čipke izrađivale u vlastitim domovima. U Dalmaciji čipka se još od 16. stoljeća mogla pronaći na haljinama, košuljama, rukavicama, lepezama, maramicama, haljeticama, kapama, rupčićima, ali i drugim predmetima za koje su žene smatrale da je potrebno ili da bi ih čipka lijepo ukrašavala. Postojale su čipke od raznih materijala, a također su se izrađivale raznim načinima. Čipke od tanke lanene, zlatne ili srebrne niti, potom one od pamučnog konca i agavine niti, izrađivale su se na razne načine: šivanjem, uzlanjem, na batiće, pletenjem iglom i kukičanjem.¹⁰⁰ Čipka je također ukrašavala i predmete u crkvi kao

⁹⁸ Turistička zajednica grada Staroga grada, Čipka od agave: <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/unesco-bastina/cipka-od-agave/>, pristupljeno 1. rujna 2023.

⁹⁹ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Hvarska čipka od niti agave: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1835>, pristupljeno 2. rujna 2023.

¹⁰⁰ Kolumbić, M., Jedinstvena čipka od niti agave hvarskih benediktinki, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, Vol. 13, No. 1, str. 200, <https://hrcak.srce.hr/file/273089>, pristupljeno 2. rujna 2023.

što su pokrivala za kaleže, oltarne pokrivače i ostale predmete, a nerijetko se nalazila i na crkvenoj odjeći i misnoj košulji. Osim crkve, čipka je krasila brojne domove.

Prvi put čipka se spominje na popisu miraza kćeri Frana Hektorovića iz 1621. Bogatstvo miraza u ono doba prikazivalo se kroz raskoš, količinom, ali i kvalitetnom čipkom koja je bila na odjeći i predmetima. Riječ retičela bila je poznata u Dalmaciji, a označavala je specifičnu dalmatinsku čipku koja je bila šivana. Na retičeli su se znali šivati iglom razni motivi. Na Hvaru je u 16. stoljeću bila poznata retičela, 17. i 18. stoljeće obilježila je čipka na batiće, a nakon toga čipke pletene iglom za vezenje, kukicom kukičane ili šivane čipke. Čipka od agave nastupila je sredinom 19. stoljeća. Čipka rezultira vrijednom, napornom i dugotrajnom radu žena koje svojom praksom i učenjem izrađuju ljepše i bolje oblike. Danas su rijetki sačuvani primjeri čipki s potpisom žena. U samostanu franjevacu na otoku Hvaru sačuvane su dvije misne košulje iz 17. stoljeća. Čipke iz 17. i 18. stoljeća sačuvane su i smještene u hvarskoj katedrali. Mnogo se čipki isplelo iz razloga što se ta čipka na odjeći, u crkvi ili domu brzo trošila pa su je žene plele u raznim drugim oblicima. Benediktinke čuvaju rijetke primjere čipki napravljenih od agavinih niti, kao i ostale brojne ručne radove. Postoje podaci da je sredinom 19. stoljeća jedan lokalni mještanin imao obrt za izradu čipke, a u radionici je radilo 16 djevojčica. Tada se čipka radila kukičanjem i uzlanjem.

Agavine niti su tanke i lomljive i zato je teže dobiti deblju i čvršću nit (slika 5.). Postupak izrade je zahtjevan, a cilj ju je obraditi da se dobije sjajna i bijela nit. Treba pažljivo birati niti zato što moraju biti ujednačene, a duge mogu biti od 30 cm do jednoga metra. Niti se spajaju uzlanjem, a prilikom šivanja treba paziti da se čvor ne vidi. Niti se izvlače iz malih svežnjića i ušivaju se u čipku. Treba biti pažljiv pri izradi čipke. Kada je čipka gotova, treba paziti da se ne smoči iz razloga što ju je teško ponovno napraviti, a kao mokra postane zgužvana i stisnuta.

Slika 5. Tanke agavine niti

Izvor: <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/unesco-bastina/cipka-od-agave/#uael-gallery-1>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Čipka se u pravilu ne pegla niti pere. Čipka se najkvalitetnije čuva ispod stakla na plišanjoj ili svilenjoj podlozi, a njome se uglavnom uokviruju slike. Kukičanje je danas jedini koncept ručnoga rada koji se koristi. UNESCO je 2009. hvarsku čipku, zajedno s paškom i lepoglavskom, uvrstio na Popis nematerijalne kulturne baštine. Također je uvrštena u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

4.4.3. Klapsko pjevanje

„Klasko pjevanje je tradicijsko višeglasno homofono pjevanje bez pratnje instrumenata.“¹⁰¹ Oblikovalo se sredinom 19. stoljeća, a tada su u Dalmaciji postojale pjevačke grupe koje su bile neformalne i formalne. Nedugo nakon toga takve su se grupe počele nazivati klapama. Danas postoje organizirane skupine koje pjevaju dalmatinske klapske pjesme. Izraz klapa označava skupinu ili grupu ljudi koji pjevaju.

Klaskpe pjesme podrazumijevaju *a capella* napjev koji ima karakteristično kretanje melodijskih glasova. Forma najčešće izvođenih pjesama je troglasje ili četveroglasje. Pjesme se pjevaju u duru. „Melodija napjeva uvijek je u terci praćena drugim glasom, dok treći glas, bariton, ima zadaću popuniti akord.“¹⁰² Bas ima zadaću odrediti harmonijske funkcije. Tekstovi pjesama su vedri, poetski, optimistični, zabavni, ljubavni. Stil pjevanja se s godinama mijenjao. U početku je bio tradicijski, a kasnije je prešao u stručni i organizirani oblik pjevanja. Ovaj način pjevanja ne iznosi se ispuštanjem glasnih i energičnih tonova. Nekada su djevojke dolazile na prozor kada su čule klasko pjevanje, njima bi to odmah izmamilo osmijeh na lice te probudilo ljubav i nadu. Klasko pjevanje potječe iz mediteranske kulture, s otoka i brojnih mjesta koja su smještena uz more. Nekada nije bilo interneta kao sada, stoga su se muškarci okupljali u klape i pjevali bez instrumenata. „Obično pjesmu pokrene jedan pjevač, kojeg potom slijede ostali glasovi, a ponekad je teško razumjeti riječi klapske pjesme.“¹⁰³ Ljudi uživaju slušajući ritam i tempo tih pjesama. Teme pjesama uglavnom se vežu uz more, ljubav i način života na Mediteranu, a rijetko se pjevaju tužne pjesme. Nekada su postojale samo muške klape, a danas se nerijetko nađu ženske i mješovite. U Omišu se nalazi najstarija i najveća smotra klaskog pjevanja. Pjevači su se prijašnjih godina često okupljali u konobama. Klasko je pjevanje 2012. uvršteno na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva.

Klasko pjevanje karakteristično je za cijelu Dalmaciju, ali na Hvaru je ono najpoznatije. U Vrboski se tradicija klaskog pjevanja najviše cijeni i najčešće izvodi. Od 2014. na otoku Hvaru održava se susret klapa, a prvi je održan u Vrboski. Dosad ih je održano njih sedam. Na tome susretu pjevaju se tradicionalne klapske pjesme, a može se čuti i moderna glazba. Također se okupe sve klape s otoka. Mjesto na kojem se sada održavaju susreti klapa prije je bilo mjesto

¹⁰¹ Ministarstvo kulture i medija, Klasko pjevanje: <https://min-kulture.gov.hr/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-čovječanstva/klasko-pjevanje/8247>, pristupljeno 2. rujna 2023.

¹⁰² Ibid., pristupljeno 2. rujna 2023.

¹⁰³ Hrvatska turistička zajednica, Klasko pjevanje: <https://croatia.hr/hr-hr/unesco/klasko-pjevanje>, pristupljeno 3. rujna 2023.

održavanja humanitarnih koncerata na kojem je nastupala klapa iz Vrboske. Na susretu svaka klapa pjeva po dvije pjesme. Susret klapa na otoku Hvaru naziva se Večer od kantonjo. „Glavni cilj Večeri od kantonjo je promoviranje i očuvanje izvorne klapske pjesme i obogaćivanje predsezonske turističke ponude Grada Staroga Grada i otoka Hvara.“¹⁰⁴ Taj susret organiziraju faroski kantaduri. Kroz povijest glazba je zauzimala posebno mjesto na otoku Hvaru. Faroski kantaduri pokušavaju prikazati dio bogatstva koje otok Hvar ima u pitanju glazbe. Oni čuvaju, pridonose i promiču bogatu kulturnu baštinu Starog Grada. Zbog toga razloga dobili su priznanje od uprave Staroga Grada za neprekidan rad na očuvanju i promoviranju pjevanja. Nastupali su i gostovali na svjetskim festivalima sakralne i stare glazbe diljem Amerike i Europe.

4.4.4. Mediteranska prehrana

Osim što je mediteranska prehrana Hrvatske upisana na UNESCO-ov popis nematerijalne svjetske baštine, ona je upisana i u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Španjolska kao koordinator uvrštenja na tu listu, 2011. je poslala UNESCO-vom povjerenstvu Republike Hrvatske službeni poziv za kandidaturu. „Uvrštenje mediteranske prehrane na hrvatskom Jadranu na nacionalnu listu bio je uvjet za pridruživanjem Republike Hrvatske zajedničkoj kandidaturi.“¹⁰⁵ Republika Hrvatska uvrštena je na reprezentativnu listu u prosincu 2013.

Mediteranska prehrana potaknuta je kulturnim, klimatskim, ekološkim i povijesnim faktorima Mediterana na cijelom Jadranu, što uključuje cijelu obalu i otoke te dio zaleđa. Takva prehrana predstavlja identitet ljudi koji žive na tom području, a predstavlja i cijeli sustav u kuharstvu s naših otoka, dijela zaleđa i cijele obale. Život s prirodnim blagodatima temelj je ovakve prehrane i samog života. Prehrana se dijeli na težačku i ribarsku, a može biti i kombinacija jednog i drugog. Ona se razlikuje u društvenim slojevima, ali i pojedinim mjestima. Na otocima je uglavnom slučaj kombinacije težačke i ribarske prehrane. Osnova takve prehrane odnosi se na korištenje specifičnih namirnica i priprema jela od njih te konzumaciju i pripremu u odgovarajućim uvjetima, bilo u svakodnevnom životu ili za blagdane. Proizvodi koji su tipični za mediteransku prehranu jesu maslinovo ulje, prerađena ili svježa riba, grahorice, svježe

¹⁰⁴ Plan Hvar, Večer od kantonjo: <https://planhvar.com/event/vecer-od-kantonjo-susret-klapa-otoka-hvara>, pristupljeno 3. rujna 2023.

¹⁰⁵ Ministarstvo kulture i medija, Mediteranska prehrana: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/dogadjanja/2007-2015/mediteranska-prehrana-upisana-na-reprezentativnu-listu-svjetske-nematerijalne-bastine-9601/9601>, pristupljeno 3. rujna 2023.

povrće, suho i svježe voće, suhomesnati proizvodi, vino te sirevi koji su uglavnom od ovčjeg ili kozjeg mlijeka. Mediteranska prehrana preferira lokalnu proizvodnju hrane i tradicijskih proizvoda te znanje u preradi hrane koja je u svojem prirodnom okruženju.

Mediteranska prehrana uključuje znanja, vještine, simbole, rituale, tradiciju žetve, ribolova, uzgoja životinja, preradu, kuhanje te dijeljenje i konzumiranje hrane. Zajedničko jedenje temelj je kulturnog identiteta i kontinuiteta zajednice diljem Mediterana. Ima bitnu ulogu na festivalima, proslavama, kulturnim prostorima, a ujedno okuplja ljude svih dobi i društvenih slojeva. Žene imaju ključnu ulogu u prenošenju znanja o mediteranskoj prehrani. One čuvaju ta znanja, njeguju ih i poštuju, a najbitnije je da ih prenose s koljena na koljeno. Tržnice također imaju ključnu ulogu kao prostori za njegovanje te prenošenje mediteranske prehrane tijekom svakodnevnih prakse, razmjene, dogovora i međusobnog poštovanja.

„Mediteranska prehrana naglašava vrijednosti gostoprimstva, dobrosusjedstva, interkulturalnog dijaloga i kreativnosti te način života vođen poštivanjem različitosti.“¹⁰⁶ Ljudi cijene ovu vrstu hrane, pa je nikada neće baciti, a poslove uoči pripremanja hrane podijele među sobom. Mediteranska prehrana predstavlja jačanje kulturnih identiteta i prijenos znanja između zemalja koje je primjenjuju. U Hrvatskoj se nositeljima ove vrste prehrane smatraju otoci Hvar i Brač. Mještani tih otoka jedu hvarsku gregadu i bračku janjetinu. Posebno mjesto u mediteranskoj prehrani zauzima marena koja se priprema u bilo koje doba dana između dva velika obroka, najčešće to bude između doručka i ručka. Za marendu ljudi običnu jedu kozji sir, ribu iz velikog lonca ili slanu ribu koja je posuta maslinovim uljem, a od pića često se na stolu nađe vino. Kako otočani tvrde, treba se okupati u tri različite tekućine, a one jesu more, vino i ulje. Mediteranska prehrana nije samo prehrana, nego i stil života.

U svibnju ove godine, 2023., „obilježena je 10. godišnjica upisa Mediteranske prehrane na UNESCO-ov popis nematerijalne baštine.“¹⁰⁷ Tada su održani Dani mediteranske prehrane u Hvaru. Na Hvaru se za pripremu hrane najčešće koriste sljedeće namirnice: riba, maslinovo ulje, smokve, mahunarke, svježi začini i zeleno lisnato povrće. „Hvarska kuhinja rezultat je stoljetnog krčkanja raznih mediteranskih utjecaja i neizostavni dio hedonističkog

¹⁰⁶ Turistička zajednica grada Staroga Grada, Mediteranska prehrana: <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/unesco-bastina/mediteranska-prehrana/>, 3. rujna 2023.

¹⁰⁷ Ministarstvo kulture i medija, Predstavljena publikacija Mediteranska prehrana na Braču i Hvaru: <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/predstavljena-publikacija-ministarstva-kulture-i-medija-mediteranska-prehrana-na-bracu-i-hvaru/23849>, pristupljeno 3. rujna 2023.

svjetonazora.“¹⁰⁸ Danas se pije autohtona vinska sorta bogdanuša, a priprema se i jede kolač starogrojski paprenjok od prošlosti pa sve do danas. Ljudi se vole zasladiti komadićem kozjeg sira u slatkom domaćem medu i crnim vinom. Mediteranska prehrana može se doživjeti u dalmatinskim konobama odakle se šire mirisa vina, u kojima se nekad solila riba i pripremala hrana u kaminima. „Primjeri mediteranskih jela koja se pripremaju na otoku Hvaru su: rižot od lupara (priljepaka), riba *pod limun*, hvarska gregada, polpete od hobotnice, pašticada, janjeći ili kozleći but na žaru i pečica na tećicu.“¹⁰⁹

¹⁰⁸ Turistička zajednica grada Hvara, Mediteranska prehrana: <https://visithvar.hr/hr/eat-and-drink/gastronomija/>, pristupljeno 3. rujna 2023.

¹⁰⁹ Ibid., <https://visithvar.hr/hr/eat-and-drink/gastronomija/>, pristupljeno 3. rujna 2023.

5. ZAKLJUČAK

Diljem Hrvatske nalazi se mnogo kulturnih dobara, što materijalnih što nematerijalnih. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske je od svojeg osnutka zabilježio i registrirao brojna kulturna materijalna i nematerijalna dobra. Pojedina dobra koja su upisana u Registar, UNESCO je uvrstio na svoje popise svjetske baštine. UNESCO ima dva glavna popisa za kulturnu baštinu. Prvi popis je UNESCO-ov Popis svjetske baštine na kojem je smještena kulturna i prirodna baština, odnosno materijalna baština. Drugi popis je UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva na kojem je smještena nematerijalna baština.

Ovim diplomskim radom može se zaključiti da hrvatski otoci imaju raznolik i bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu, što znači da je hipoteza potvrđena. Otok Krk je prepoznatljiv po krčkim tancima. To su tradicijski plesovi koji se plešu u svim mjestima na otoku. Uz plesove sviraju sopci. Oni su svirači tradicijskog instrumenta sopela koje se sviraju na raznim proslavama. Plesanje tanaca, sviranje sopela i pjevanje se izvodi na Krčkom festivalu koji se održava svake godine u drugome mjestu. Na Krku su osim plesno-glazbenih aktivnosti specifični bili i tradicijski običaji poput vjenčanja, svetkovina, proslava u božićno vrijeme te narodne nošnje. Otok Cres je prema tradicijskim običajima bio dosta sličan otoku Krku. Na Cresu je nekada svaka obitelj, odnosno kuća, imala svoj nadimak koji je dobila zbog neke specifičnosti koju je imala ili radila. Otok Pag je najpoznatiji po paškoj čipki i po paškom siru. Pašku čipku izrađuju benediktinke već nekoliko stoljeća i svojim radom impresioniraju posjetitelje. Paški sir nastaje posebnim način izrade koji se pravi od ovčjeg mlijeka i izvozi se u Europu. Na Pagu se govori karakterističnim govorom. Na sjeverozapadu otoka se govori čakavštinom, a na jugoistoku štokavštinom. Na otoku, u Novalji, već se dvadeset godina održava festival Pisme nakanat. To je poznati festival kojim se prikazuje tradicijsko pjevanje otoka Paga. Najpoznatiji događaj na otoku Hvaru je procesija Za križen. To je obred koji predstavlja izričaj vjerskog identiteta stanovnika. Na Hvaru se izrađuje čipka od agave. Plete se od tankih niti pa se mora pažljivo izrađivati u odnosu na pašku čipku koja se izrađuje od konca. Klapsko pjevanje poznato je u cijeloj Dalmaciji, a na Hvaru je najizraženije. Svake godine tamo se održavaju susreti klapa koje organiziraju faroski kantaduri. Hvar se smatra nositeljem mediteranske prehrane zato što ima poznata jela pripremljena od kvalitetnih mediteranskih namirnica. Hrvatska je mala zemlja koja na svojim otocima ima raznovrsnu i brojnu nematerijalnu kulturnu baštinu.

LITERATURA

Knjige:

Bolonić, M., Žic Rokov I., *Otok Krk kroz vjekove*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

Čaplar, A., *Blaga Hrvatske: Neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013.

Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb, 2008.

Jelinčić, D. A., *Kultura u izlogu*, Meandarmedia, Zagreb, 2010.

Marasović, T., *Kulturna baština 1*, Veleučilište u Splitu, Split, 2001.

Portada, J., *Cvijet kamena: priča o paškoj čipki*, Centar za kulturu i informacije Pag, Pag, 2011.

Vranić, S., i Oštarić, I., *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Novalja, 2016.

Zebec, T., *Krčki tanci*, Institut za etnologiju i folkloristiku - Adamić, Zagreb - Rijeka, 2005.

Znanstveni članci:

Drpić, I., O govorima otoka Paga, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 29, No. 1, str. 423.-426., <https://hrcak.srce.hr/file/102684>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Eckhel, N., Čipkarstvo u Hrvatskoj: prijedlog kandidature za upis na UNESCO-ovu listu remek djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva, *Informatica museologica*, Vol. 35, No. 3-4, 2004., str. 25.-37., <https://hrcak.srce.hr/file/207016>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Jerolimić, G., Tradicijski običaji sela Loznati prema kazivanju lokalnih mještana, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: od starine do našega doba*, sv. 1., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Cres, 2018., str. 179.-206.

Jurkota Rebrović, M., Kede je to? Prilog o istraživanju načina života u naselju Belej kroz mikrotoponime i obiteljske nadimke, u: Bertoša, S. (ur.), *Creski anali: od starine do našega doba*, sv. 1., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Cres, 2018., str. 220.-242.

Kirchenblatt-Gimblett, B., Svjetska baština i kulturna ekonomija, u: Hameršak, M., Pleše, I. i Vukušić, A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 2013., str. 65.-117.

Kolumbić, M., Jedinstvena čipka od niti agave hvarskih benediktinki, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, Vol. 13, No. 1, str. 197.-215., <https://hrcak.srce.hr/file/273089>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Leimgruber, W., Švicarska i UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 2013., str. 121.-156.

Mesić, M., Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu, *Nova Croatica*, Vol. 1, No. 1, 2007., str. 159.-184., dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/257792>, pristupljeno 20. svibnja 2023.

Milošević, M., Prilog (u)poznavanju procesije Za križen i napjeva Gospina plača na otoku Hvaru, *Bašćinski glasi: južnohrvatski etnomuzikološki godišnjak*, Vol. 11, No. 1, str. 341.-362., <https://hrcak.srce.hr/file/268362>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Nikočević, L., Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti, u: Hameršak M., Pleše, I. i Vukušić A., *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 2013., str. 335.-350.

Vranić, S., Naglasni tipovi imenica u govoru Novalje na otoku Pagu, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 36, No. 1, str. 203.-222., <https://hrcak.srce.hr/file/99836>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Vulić, S., Narječna i dijalektna pripadnost govora Poveljane na otoku Pagu, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, Vol. 30, No. 1-2, str. 91.-98., <https://hrcak.srce.hr/file/92935>, pristupljeno 31. kolovoza 2023

Internetski izvori:

Centar za kulturu grada Novalje, Pisma Nakanat: <https://czknovalja.hr/pisma-nakanat/>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Grad Krk, Festival folklora otoka Krka: <https://www.grad-krk.hr/festival-folklora-otoka-krka-2023>, pristupljeno 26. kolovoza 2023.

Grad Krk, Tradicijski plesovi otoka Krka: <https://www.grad-krk.hr/tradicijski-plesovi-otoka-krka-uvrsteni-u-listu-nematerijalnog-kulturnog-dobra-republike-hrvatske>, pristupljeno 5. lipnja 2023.

Hrvatska agencija za hranu, Paški sir: https://www.hah.hr/arhiva/paski_sir.php, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Kultura: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34552>, pristupljeno 20. svibnja 2023.

Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Svjetska prirodna i kulturna baština: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59130>, pristupljeno 17. srpnja 2023.

Hrvatska turistička zajednica, Klapsko pjevanje: <https://croatia.hr/hr-hr/unesco/klapsko-pjevanje>, pristupljeno 3. rujna 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Klapsko pjevanje: <https://min-kulture.gov.hr/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-ovjecanstva/klapsko-pjevanje/8247>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Kultura: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786>, pristupljeno 11. lipnja 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)), pristupljeno 22. svibnja 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Mediteranska prehrana: <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/dogadjanja/2007-2015/mediteranska-prehrana-upisana-na-reprezentativnu-listu-svjetske-nematerijalne-bastine-9601/9601>, pristupljeno 3. rujna 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Nepokretna kulturna baština: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/369>, pristupljeno 18. srpnja 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Obilježavanje dvadesete godišnjice Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/obiljezavanje-dvadesete-godisnjice-konvencije-o-zastiti-nematerijalne-kulturne-bastine/23777>, pristupljeno 16. lipnja 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Predstavljena publikacija Mediteranska prehrana na Braču i Hvaru: <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/predstavljena-publikacija-ministarstva-kulture-i-medija-mediteranska-prehrana-na-bracu-i-hvaru/23849>, pristupljeno 3. rujna 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Procesija Za križen na otoku Hvaru: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/procesija-za-krizen-na-otoku-hvaru/16462>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Ministarstvo kulture i medija, Registar kulturnih dobara: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, pristupljeno 16. lipnja 2023.

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/>, pristupljeno 2. lipnja 2023.

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije: <https://registar-otoka.gov.hr/site/index?IslandSearch%5B5%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B1%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B9%5D%5B0%5D=1&IslandSearch%5B2%5D=&IslandSearch%5Bname%5D=&filter=geografski>, pristupljeno 19. lipnja 2023.

Otok Krk, 67. Krčki festival folklor: <https://otok-krk.org/krk/nastupom-odraslih-folklorasa-u-krku-zapoceo-67-kr%C4%8Dki-festival-folklor>, pristupljeno 26. kolovoza 2023.

Paška sirana, O nama: <https://www.paskasirana.com/>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Plan Hvar, Večer od kantonjo: <https://planhvar.com/event/vecer-od-kantonjo-susret-klapa-otoka-hvara>, pristupljeno 3. rujna 2023.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021. godine: Stanovništvo po gradovima/općinama: https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, pristupljeno 3. lipnja 2023.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Hvarska čipka od niti agave: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1835>, pristupljeno 2. rujna 2023.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Krčki tanci: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5870>, pristupljeno 5. lipnja 2023.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Paška čipka: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-1834>, pristupljeno 23. kolovoza 2023.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Tradicijska pjevanje otoka Paga: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4230>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Tradicionalna proizvodnja paškog sira: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3366>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Sirana Gligora, Izvornost paškog sira: <https://gligora.com/sirana/proizvodnja-sireva/izvornost-paskog-sira>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

Turistička zajednica grada Hvara, Mediteranska prehrana: <https://visithvar.hr/hr/eat-and-drink/gastronomija/>, pristupljeno 3. rujna 2023.

Turistička zajednica Grada Paga, Paška čipka: <https://tzgpag.hr/hr/posebnosti/%C4%8Dipka.html>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Turistička zajednica grada Staroga grada, Čipka od agave: <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/unesco-bastina/cipka-od-agave/>, pristupljeno 1. rujna 2023.

Turistička zajednica grada Staroga Grada, Mediteranska prehrana: <https://www.visit-stari-grad.com/hr/sto-vidjeti/unesco-bastina/mediteranska-prehrana/>, 3. rujna 2023.

Udruga proizvođača paškog sira otoka Paga: <https://poljoprivreda.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/datastore/filestore/139/Specifikacija-Paski-sir.pdf>, pristupljeno 31. kolovoza 2023.

UNESCO, Kriteriji za odabir: <https://whc.unesco.org/en/criteria/>, pristupljeno 16. srpnja 2023.

UNESCO, Nematerijalna kulturna baština: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>, pristupljeno 11. lipnja 2023.

UNESCO, Popis svjetske baštine: <https://whc.unesco.org/en/list/>, pristupljeno 17. srpnja 2023.

UNESCO, Statistika Popisa svjetske baštine: <https://whc.unesco.org/en/list/stat#s2>, pristupljeno 13. kolovoza 2023.

UNESCO, Tekst Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine: <https://ich.unesco.org/en/convention#art2>, pristupljeno 14. lipnja 2023.

UNESCO, Tentativna lista: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/>, pristupljeno 15. srpnja 2023.

UNESCO, Zemlje članice: <https://www.unesco.org/en/countries>, pristupljeno 15. srpnja 2023.

POPIS SLIKA

Slika 1. Krčki tanac	18
Slika 2. Sviranje dvije sopele	22
Slika 3. Izrada paške čipke	38
Slika 4. Pratitelji u koloni uz križonošu	46
Slika 5. Tanke agavine niti	49

SAŽETAK

Tema ovog diplomskog rada je nematerijalna kulturna baština hrvatskih otoka. Hrvatska je zemlja koja broji mnogo nematerijalnih kulturnih dobara. Neka od njih upisana su na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Hrvatski otoci ističu se bogatom i raznolikom nematerijalnom kulturnom baštinom. U ovom radu opisalo se primjere nematerijalne kulturne baštine otoka kao što su Krk, Cres, Pag i Hvar. Otok Krk je specifičan po svojem tradicijskom plesu, glazbenim izričajima, kulturnim događajima i običajima. Otok Cres ima poseban način određivanja obiteljskih nadimaka i raznolike običaje. Otok Pag ima dugu povijest izrade čipke i proizvodnje sira. Također ima jedinstven govor i tradicijsko pjevanje. Otok Hvar je poznat po svojoj čipki, vjerskim običajima, klapskom pjevanju i mediteranskoj prehrani. Nematerijalna kulturna baština otoka je dobro očuvana i predstavlja specifičan kulturni identitet.

Ključne riječi: hrvatski otoci, kultura, nematerijalna kulturna baština, UNESCO

ABSTRACT

The topic of the final paper is the intangible cultural heritage of the Croatian islands. Croatia is a country with many intangible cultural heritages. Some of them are included in the UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Croatian islands are distinguished by its rich and diverse intangible cultural heritage. This paper describes examples of the intangible cultural heritage of islands such as Krk, Cres, Pag and Hvar. The island of Krk is specific for its traditional dance, musical expressions, cultural events and customs. The island of Cres has a special way of determining family nicknames and diverse customs. The island of Pag has a long history of lacemaking and cheese production. It also has a unique speech and traditional singing. The island of Hvar is known for its lacemaking, religious customs, klapa singing and Mediterranean diet. The intangible cultural heritage of the islands is well preserved and represents a specific cultural identity.

Keywords: Croatian islands, culture, intangible cultural heritage, UNESCO

Sažetak pregledala: Emi Belušić, profesorica engleskog i talijanskog jezika i književnosti